МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
імені ІВАНА БОБЕРСЬКОГО

КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА МЕНЕДЖМЕНТУ

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З ДИСЦИПЛІНИ
“ЕКОНОМІКА ТА ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВА”

для студентів спеціальностей: 073 “Менеджмент”;

241 “Готельно-ресторанна справа”; 242 “Туризм”

Рівень вищої освіти : „Бакалавр“

ЛЬВІВ – 2019

Рекомендовано до друку вченою радою
факультету туризму Львівського державного
університету фізичної культури ім. Івана
Боберського
протокол № 1 від 12.09. 2019 р.

Укладачі: д.е.н., проф. Павленчик Наталія Федорівна

© Львівський державний університет фізичної культури ім. Івана Боберського, 2019.

Зміст

Вступ……4
Розподіл балів за видами контролів……..5
Структура навчальної дисципліни…….....6
Програма курсу “Економіка та фінанси підприємств”……7
Плани семінарських занять та їх зміст……11
Питання для контролю та самоконтролю знань…….21
Рекомендована література……..…..31

Вступ

У сучасних економічних відносинах між суб'єктами господарювання особливе місце належить фінансовим. Специфіка цих відносин полягає в тому, що вони завжди подаються у грошовій формі незалежно від того стосується це забезпечення виробничої діяльності коштами чи розподілу створених прибутків і накопичень підприємств, формування і використання відповідних фондів грошових коштів. Фінансові відносини завжди існують об'єктивно і мають конкретні форми прояву.

Студент повинен добре оволодіти методами та інструментарієм обґрунтуванням обсягів виробництва та реалізації продукції підприємства, його виробничої потужності, потреби підприємства у матеріальних ресурсах; товарну та цінову політику підприємства.

У творчому і глибокому засвоєнні курсу „Економіка та фінанси підприємств", а також розвитку навиків самостійних досліджень повинні сприяти розв'язання студентами очної форми навчання практичних задач і завдань, які є невід'ємною складовою частиною системи підготовки спеціалістів в туристичній сфері.

Методичні рекомендації включають в себе питання на які необхідно звернути особливу увагу під час засвоєння курсу „Економіка та фінанси підприємств". Вони сприятимуть студентам навчитись практично вирішувати найбільш важливі завдання пов'язані із підвищенням ефективності діяльності підприємств.

Дані методичні рекомендації розроблені для студентів очної форми навчання, метою яких є надати допомогу в індивідуальному опрацюванні та вивченні студентами дисципліни „Економіка та фінанси підприємств", а також закріпити та поглибити знання, одержані під час освоєння теоретичного курсу і самостійної роботи з економічною літературою.

КУРС “ЕКОНОМІКА ТА ФІНАНСИ ПІДПРИЄМСТВ”

Тема 1. Предмет і метод курсу “Економіка та фінанси підприємств”

1. Теоретичні основи поняття “Економіка”. Види, основні питання та терміни.
2. Ресурси і проблеми вибору в економіці.
3. Предмет науки. Методологічні основи і методи дослідження.

Товар, типи товарів. Термін “Економіка” і його вживання. Позитивна, нормативна і інструктивна економіка. Ресурси підприємства. Альтернативне використання і альтернативна вартість. Вартість попередніх альтернатив. Поняття системи виробничих відносин. Зв'язок науки з іншими науками. Методологія і метод науки. Альтернативні види мов. Елементи діалектичного методу дослідження.

Товар – продукт праці, що завдяки своїм корисним властивостям задовольняє потреби людей і вироблений для обміну на основі суспільно необхідних витрат. З визначення товару можна зробити висновок, що він має дві властивості:

- здатність задовольняти певну потребу людини;
- придатність для обміну на інші товари.

Розрізняють два типи товарів: ***вільний і обмежений***.

Товар вільний – якщо його стільки, що люди можуть мати скільки хочуть по нульовій ціні (задарма). Наприклад, вода в гірському потоці.

Товар є обмежений – якщо його недостатньо, щоб кожен міг мати стільки, скільки хоче по нульовій ціні. Наприклад, кава, автомашини, одяг, взуття та ін.

На виготовлення обмежених товарів затрачаються ресурси і праця, тому вони є економічними. Економіка пов’язана лише з їх виробництвом, розподілом, використанням і споживанням, включаючи матеріальні товари та послуги.

Головною проблемою економіки є нестача і вибір товару чи послуг. Економіка – це є суспільна наука, що вивчає вибір, який люди здійснюють, використовуючи обмежені ресурси для задоволення своїх бажань.

Термін ***"економіка"*** походить від слів – *oicos* /лат./ означає дім, домогосподарство, та *nomos* /лат./ – закон. Економіка вивчає, як краще використати ресурси з тим, щоб виробити більше товарів і надати більше послуг для задоволення обмежених людських потреб.

Економіка ладу, суспільства – сукупність виробничих відносин і продуктивних сил даного ладу, суспільства, які мають місце і розвиваються під впливом системи об'єктивних економічних законів.

Економіка країни, регіону – сукупність виробничих відносин і продуктивних сил даної країни (регіону), які відображають, до певної міри, і її політичний уклад.

Економіка об'єкта, підприємства, галузі – сукупність виробничих відносин і продуктивних сил даних об'єктів.

Вивчення економіки має справу з питаннями типу:

- Що буде вироблено з наявних обмежених ресурсів?
- Ким і чим буде вироблено?
- Для кого вироблено і коли буде спожито те, що вироблено?

Позитивна економіка має справу з питаннями, які не включають суджень вартісного характеру. Такі питання можуть мати відповідь без відповідних суджень про те, що повинно бути.

Нормативна економіка має справу з вартісними судженнями. Щоб відповісти на нормативні питання, потрібно вирішити що є добре, а що погано, і виробити певний стандарт щодо цього.

Інструктивна економіка має справу зі шляхами досягнення бажаних результатів найбільш ефективним, прибутковим і прийнятним способом. Інструктивну економіку використовують при визначенні альтернативних шляхів досягнення мети і методів вибору цих шляхів.

Виникнення економіки, як окремої науки, відносять до 1776 р. в якому Адам Сміт опублікував працю “Багатство націй”. Значний внесок в розвиток економічної науки зробили Томас Мальтус, Давід Рікардо, Джон Стюард Мілль. Основи трудової теорії вартості товару закладені в економіці Карлом Марксом.

Ресурси – це елементи природи, змінені людиною на основі використання технологій. Поєднання цих ресурсів з людською діяльністю і технологією дає можливість одержати продукцію, товари і послуги для задоволення людських потреб. До ресурсів відносять – матеріальні, земельні і людські.

Ресурси – це продуктивні сили, які є в тісній взаємодії з виробничими відносинами і в цій єдності створюють спосіб виробництва.

Загальною характеристикою ресурсів, як економічного питання є те, що всі вони мають вартість. Нестача ресурсів (обмеженість) є першим елементом визначення економіки, бо оскільки є нестача ресурсів, то існує і нестача продукції, яка з них виробляється.

Важливою характеристикою обмежених ресурсів і товарів, вироблених з них, є те що всі вони мають можливість ***альтернативного використання.*** Наприклад, можна з однієї тканини виготовити блузи, а можна сукні, із шкіри – взуття або сумки, із молока – масло або кисломолочну продукцію і т.д. Обмеженість в товарах (дефіцит) і в грошових ресурсах визначає (потребує) вибору для індивідуумів і суспільства: люди вибирають серед товарів і послуг ті, які найбільшою мірою можуть задовольнити різнобічні потреби і бажання.

Право вибору ми називаємо ***альтернативною вартістю.***

Дуже тісно з альтернативним використанням пов’язана альтернативна вартість. Вартість використання якогось товару, продукту, знаряддя з однією метою є рівною тому, що може дати його використання з іншою метою, при кращій альтернативній можливості.

Це складові економіки і їх називають оптимальні втрати – ***вартість попередніх альтернатив.*** Вартість вибору однієї діяльності є вартість тієї можливості, якою ви знехтували і яка вже минулася.

Виходячи з того, що ресурси обмежені, тому важливо досягнути максимально можливого задоволення своїх потреб з їх використання. Звідси стає очевидною необхідність раціонального використання їх як важливої умови збільшення виробництва товарів. Вивчення цієї проблеми, обґрунтування можливостей для кращого використання наявного виробничого потенціалу підприємств, в умовах ринкових відносин, - важливий сегмент предмета дослідження цієї науки.

Кожна наука, яка пов’язана з суспільним виробництвом ставить собі за мету розробити шляхи і методи підвищення його ефективності. Економічні науки мають своїм предметом вивчення виробничих відносин, які тісно пов’язані з продуктивними силами.

Виробничі відносини – це відносини які складаються в процесі виробництва. У процесі виробництва матеріальних благ вони простежуються між: державою і працівником; підприємством та виробничим підрозділом; виробничим підрозділом і працівником; підприємством і підприємством; працівником і працівником; державою і підприємством; підприємством і працівником; державою і державою та ін.

Виробничі відносини проявляються безпосередньо через інтереси, основу останніх становлять потреби. Потреби та інтереси лежать в основі виробничої діяльності підприємства і людей, виступаючи першопричиною їх об’єднання в процесі праці.

Наука “Економіка та фінанси підприємства” знаходиться в одному ряду з такими, як “Економічна теорія”, “Макроекономіка” і “Мікроекономіка” і належить до економічних наук. Між ними є багато спільного, але і існують істотні відмінності. Спільним для всіх них є те, що вони вивчають виробничі відносини і дію економічних законів та

закономірностей у процесі виробництва, розподілу і споживання матеріальних благ.

На відміну від економічної теорії економіка та фінанси підприємств є більш конкретною наукою. ***Економіка та фінанси підприємства***, як наука вивчає систему виробничих відносин на підприємстві, які формуються і розвиваються відповідно до специфіки прояву загальних об'єктивних економічних законів та закономірностей розвитку.

Суть виробничих відносин відображається в економічних законах, які в свою чергу відображають суть економічних явищ і процесів. Ці закони є об'єктивними і їх дія не залежить від волі і свідомості людей. Їх змінити не можна, однак людина пізнаючи економічні закони і механізм їх дії, організовує і спрямовує їх використання в інтересах суспільства.

Процес – це послідовна зміна стану, тісний зв'язок стадій розвитку, що послідовно ідуть один за одним і являють собою безперервний єдиний рух. В процесі виробництва відбувається цілий ряд економічних відносин і явищ, які протікають у взаємозв'язку з явищами природи, техніки, політичними і іншими відносинами.

Явище – це форма прояву виробничих відносин.

Предметом науки "Економіка та фінанси підприємства" є дослідження причин зміни обсягу виробництва продукції та її впливу на ціни і доходи підприємств. Вона вивчає якість продукції, обґрунтовує, можливі напрями її підвищення і ступінь впливу на прибутковість виробництва, а також розробляє заходи щодо зниження витрат і собівартості, дає відповідь на запитання: чому і як впливає на ефективність підприємств підвищення рівня інтенсивності виробництва і поглиблення його спеціалізації з орієнтацією на задоволення потреб ринку. Наука орієнтує підприємства на прийняття правильних рішень щодо економічної оцінки і вибору інновацій та альтернативних напрямів інвестування, впровадження нової технології, техніки і обладнання, економічного обґрунтування застосування сировини і матеріалів, керуючись критерієм максимізації доходу.

Вона має тісні зв’язки з суміжними економічними науками, широко використовує узагальнення і понятійний апарат економічної теорії та макроекономіки. Для виявлення тенденції розвитку підприємства і узагальнення масових матеріалів вона використовує дані статистики; при аналізі роботи підприємства опирається на дані бухгалтерського обліку; для розміщення і спеціалізації виробництва використовує економічну географію; для вирішення оптимізації використання ресурсів – економічну кібернетику і інші дані наук про фінанси, транспорт, будівництво. Але будучи окремою наукою вона виробила і власні категорії, економічні принципи, що дає змогу здійснювати чіткий аналіз, систематизацію і оцінку фактів, що притаманні внутрішньому і зовнішньому середовищу підприємства, знаходити його місце в системі ринкової економіки.

Економічне пізнання законів і закономірностей розвитку підприємств процес дуже складний і вимагає певної методології і методів дослідження.

Методологія – вчення про сукупність основних принципів, методів пізнання і перетворення дійсності.

Метод науки – це сукупність засобів, способів і прийомів дослідження. Метод науки це властивий для неї спосіб проникнення у зміст предмета, що вивчається. Якщо предмет науки відповідає на запитання “що вивчається ?” то метод – “як вивчається”.

В основі дослідження науки “Економіка та фінанси підприємства” лежить ***діалектичний метод***, який включає цілий ряд елементів.

Аналіз – це розчленування об’єкта, предмета або економічних відносин між ними на складові частини і елементи та вивчення їх у відокремленому стані і з’ясування зв'язків між ними.

Синтез – це об’єднання, подумки, окремих елементів в єдине ціле.

Індукція – це одержання загального висновку на основі одиничних фактів, тобто від фактів дослідних йдемо до природи об’єктів.

Дедукція – передбачає рух дослідження від загального до окремого і одиничного.

Історичний елемент діалектичного методу пізнання передбачає дослідження конкретного процесу розвитку, конкретних явищ в їх історичній послідовності.

Логічний елемент діалектичного методу пізнання передбачає спосіб пізнання економічної системи, окремих її елементів у період досягнення повної зрілості найбільш розвинутих форм.

Метод порівняння – це найпростіший метод пізнання. Цим методом може порівнюватись економічна ефективність різних заходів, технологію виробництва.

Економіко-статистичний метод – застосовується при вивченні масових явищ, процесів, фактів і виявленні тенденції і закономірностей їхнього розвитку.

Економіко-математичний метод – застосовується при оптимізації в плануванні виробництва, як в цілому підприємства так і прогнозування окремих елементів економічного розвитку.

Балансовий метод – широко використовується для балансів матеріальних, вартісних і трудових ресурсів в управлінні економікою підприємства, дає змогу забезпечення кількісних пропорцій, щодо потреби ресурсів і їх наявності, а також пов’язати наявні ресурси з їх використанням, виявити пропорції та взаємозв'язки, що складаються в процесі виробництва.

Монографічний метод – дає можливість вивчити передовий досвід, виявити передові і прогресивні методи господарської діяльності підприємств, провести аналіз причин занепаду підприємства та обґрунтувати заходи, щодо подальшого його розвитку.

Розрахунково-конструктивний метод – широко застосовують при прогнозуванні і плануванні виробництва і економічних процесів розвитку.

Експериментальний метод – дає змогу перевірити на практиці правильність теоретичних положень, ступінь ефективності нових важелів економічного регулювання економіки підприємства.

Абстрактно-логічний – використовується на всіх стадіях вирішення економічних проблем.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке товар ?
2. Що таке товар вільний і товар обмежений ?
3. Чому товари обмежені є економічними ?
4. Дайте пояснення: як Ви розумієте поняття терміну “Економіка“.
5. Що таке економіка суб'єкта і країни ?
6. Які важливі аспекти висвітлює економіка?
7. Що таке нормативна економіка ?
8. Що таке інструктивна економіка ?
9. Що відносимо до ресурсів ?
10. Що таке альтернативна вартість ?
11. Що таке вартість попередніх альтернатив ?
12. Поясніть поняття альтернативного використання ресурсів.
13. Що таке граничні можливості використання ресурсів ?
14. Що характеризує і в чому суть багатства націй ?
15. Поясніть проблему раціонального використання ресурсів.
16. В чому суть збереження і заощадження ресурсів.
17. Що є предметом вивчення економічних наук ?
18. Чому економічні закони мають об'єктивний характер ?
19. Чим економічні закони відрізняються від законів природи ?
20. Що є предметом вивчення науки “Економіка та фінанси підприємства”?
21. Зв'язок науки “Економіка та фінанси підприємства” з технологічними і економічними дисциплінами.
22. Подайте визначення методології як науки.
23. Подайте визначення що таке економічний „процес” і „явище”?
24. Основні принципи діалектичного методу дослідження явищ і процесів.
25. Індукція і дедукція як наукові методи, вивчення явищ і процесів.
26. Аналіз і синтез як наукові методи, вивчення явищ і процесів.
27. Поняття методу наукового пізнання в науці.
28. Які елементи діалектичного методу використовує в своїх дослідженнях наука „Економіка та фінанси підприємства“.
29. Завдання науки „Економіка та фінанси підприємства“ в умовах розвитку багатоукладної економіки.

Тема 2. Підприємство – як суб’єкт господарювання

1. Поняття підприємства, його складові та правові основи функціонування.
2. Цілі, функції і напрями діяльності підприємств.
3. Конкуренція і підприємство.

Підприємство – як самостійний суб'єкт господарювання. Ознаки підприємства. Взаємозв'язки і відносини на підприємстві. Складові елементи підприємства. Місце інформації у функціонуванні підприємства. Господарський Кодекс України. Статут підприємства. Цілі і чинники, що визначають підприємство. Функції підприємства, види діяльності. Конкуренція і монополізм.

Підприємство – це самостійний суб’єкт господарювання створений підприємцем або групою підприємців, має права юридичної особи і здійснює свою діяльність по виробництву продукції, виконання робіт чи надання послуг з метою задоволення суспільних потреб і одержання прибутку.

Підприємство являє собою виробничу одиницю, що має виробничо-технічну цілісність, свою організаційно-адміністративну структуру і господарську самостійність. Кожне підприємство має історично сформовану конкретну назву – завод, фабрика, шахта, майстерня, ательє, кооператив, товариство, асоціація, акціонерне товариство, фермерське господарство і т. ін. Вони є юридичною особою, мають замкнуту систему обліку і звітності, самостійний баланс, розрахунковий рахунок в банку, печатку з власною назвою, товарний знак і володіють певним майном.

Підприємство – це сукупність ***засобів виробництва***. Засоби виробництва для кожного підприємства, що виробляє певний вид продукції має свої особливості, специфіку технології і способи виготовлення продукції.

Суттєвою ознакою всіх підприємств є ***сукупність працівників***, що об’єднані загальним процесом праці, і між ними виникає ціла гама

відносин, які називаємо виробничими відносинами. Зв'язки бувають організаційного характеру, зв'язки, які обумовлені власністю на засоби виробництва та зв'язки, що відбуваються з іншими підприємствами.

Результатом взаємодії і відносин в середовищі підприємства між виробниками, засобами виробництва і природою є продукція (робота або послуги).

Елементом внутрішнього середовища і основу підприємства складають ***люди,*** працівники, які характеризуються певним професійним складом, кваліфікацією і інтересами.

Важливу роль відіграють ***засоби виробництва*** з допомогою яких виробляється продукція.

Інноваційна діяльність підприємства полягає у запровадженні технологій, нової техніки і обладнання, нової організації виробництва, а також "ноу хау".

Для здійснення комерційних операцій і виплати заробітної плати потрібні ***гроші.*** Вони можуть бути на розрахункових рахунках в банку і касі підприємства.

Успішне функціонування підприємства можливе лише за наявності ***інформації.***

Комерційна інформація орієнтує підприємство яку продукцію і в якій кількості необхідно виробляти, по якій ціні і кому її реалізовувати, які витрати несе підприємство по виготовленню і реалізації продукції, які отримає при цьому доходи.

Технічна інформація дає характеристику про якість і кількість продукції, відомості про технологію виробництва, про наявність і потребу сировини і матеріалів, стан і забезпеченість матеріально-технічними засобами необхідних для здійснення виробництва, послідовність виконання операцій і інше.

Оперативна інформація використовується для визначення завдання працюючим, здійснення контролю обліку і регулювання виробничого процесу, корегування управлінських і комерційних операцій.

Основними юридичними актами, що регламентують роботу підприємства є Господарський Кодекс України від 16.01. 2003 р. № 436-IV, Статут підприємства і колективний договір, що регулює відносини трудового колективу з адміністрацією підприємства.

Створене підприємство підлягає реєстрації за місцем перебування, на підставі заяви, рішення засновника про створення, статуту і інших документів визначених Кабінетом Міністрів України. Реєстрація здійснюється за плату. Державна реєстрація підприємства здійснюється за принципом екстеритріальності, який означає, що реєстрація (звернення до державного реєстратора) може проводиться незалежно від місця знаходження юридичної чи фізичної особи в межах адміністративної області, крім державної реєстрації на підставі документів, поданих в електронній формі, що проводиться незалежно від місця знаходження юридичної чи фізичної особи в межах України. Щодо реєстрації юридичних осіб і фізичних осіб підприємців реєстратор має 24 години для внесення запису в Єдиний державний реєстр про проведення державної реєстрації юридичної особи з дня надходження документів. Дата внесення до Єдиного державного реєстру запису про проведення державної реєстрації юридичної особи і є датою державної реєстрації юридичної особи. Не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації юридичної особи державним реєстратором видається засновнику або уповноваженій ним особі один примірник оригіналу установчих документів з відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи та виписка з Єдиного державного реєстру. Законодавством також передбачена можливість електронної реєстрації підприємств.

В основі діяльності будь-якого підприємства лежить ***Статут,*** що відображає обов'язкові правила взаємовідносин в самому підприємстві і у відносинах з іншими суб'єктами господарювання. Статут повинен відповідати вимогам і положенням Господарського Кодексу України.

У Статуті підприємства вказується його найменування і місце знаходження, власник чи засновники, мета і напрями діяльності, органи управління та порядок їх формування, повноваження трудового колективу та його виборних органів, джерела і порядок формування майна, господарська діяльність, реорганізація і ліквідація підприємства.

Колективний договір, який укладається між профспілкою та власником підприємства. **Він** передбачає зобов'язання адміністрації щодо поліпшення умов праці, заходи по охороні праці і зростання продуктивності та її оплати, підвищення кваліфікації кадрів та соціального захисту працівників підприємства.

Завдання підприємства: одержання доходу власником підприємства; забезпечення споживачів продукцією підприємства у відповідності до договорів; матеріальне стимулювання персоналу підприємства, створення нормальних умов праці і можливостей професійного росту працівників; постійне створення нових робочих місць для населення даної місцевості; охорона навколишнього середовища; безперебійна робота підприємства і виробництво продукції високої якості.

Основні функцій діяльності підприємства: виробництво продукції визначеної кількості і високої якості; реалізація продукції споживачу; матеріально-технічне забезпечення підприємства; управління персоналом і організація праці; зниження витрат і здешевлення продукції; сплата податків та інших платежів.

Маркетингова діяльність – дослідження ринку продукції, її ціни, рівня конкурентоспроможності, попиту і запитів споживачів, наявність конкурентів, місце підприємства у зовнішньому середовищі та внутрішня ситуація.

Виробнича діяльність - обґрунтування обсягу виробництва продукції певного асортименту відповідно до потреб ринку; оптимізувати виробничі можливості підприємства виходячи з наявних потужностей та забезпеченості матеріально-технічними ресурсами; розробити і дотриматися узгодження в часі виконання окремих операцій, графіків робіт і одержання та реалізації продукції.

Інноваційна діяльність охоплює науково-технічні розробки, технологічну підготовку виробництва, запровадження технічних, технологічних і організаційних нововведень та досягнень науки і техніки. Ця діяльність визначає інвестиційну політику підприємства на перспективу.

Комерційна діяльність визначає як вигідно в часі і в ціні реалізує продукцію.

Економічна діяльність включає поточне і перспективне планування розвитку підприємства, облік і звітність, контроль за розвитком процесів операцій і в цілому технологій, встановлення цін на продукцію і послуги, систему матеріального стимулювання, забезпечення підприємства матеріальними і технічними ресурсами, фінансову діяльність.

Соціальна діяльність – це спрямування коштів на підвищення професійної майстерності працюючих, створення належних умов праці і відпочинку, сприяння у створенні благополучних умов проживання визначить результативність виробництва.

Конкуренція – це економічне змагання виробників однакової продукції на ринку за приваблення, як можна більшого числа споживачів і дякуючи цьому, одержання максимальної вигоди.

Протилежним поняттю конкуренції є ***монополізм,*** коли на ринку домінує лише один продавець, що пропонує свій товар покупцям. Монополіст може вільно підвищувати ціну не боячись, що конкуренти зіб’ють її і захватять ринок.

В класичній економічній літературі, і зокрема, в працях Адама Смітта, існує термін "невидима рука". Суть зводиться до того, що підприємства – виробники і постачальники ресурсів, добиваючись своєї вигоди в умовах гостро конкурентної ринкової системи одночасно спрямовуються невидимою рукою, сприяють забезпеченню державних, суспільних інтересів.

Питання для самоконтролю:

1. За яких умов можливий процес виробництва.
2. Дати визначення що таке підприємство.
3. Назвати основні ознаки підприємства.
4. Які і з ким відбуваються відносини в процесі діяльності підприємства.
5. Дати характеристику основним елементам підприємства.
6. Яку роль для підприємства відіграє інформація.?
7. Що собою являє комерційна інформація?
8. Що собою являє технічна інформація ?
9. Що собою являє оперативна інформація?
10. Викладіть основні положення Господарського Кодексу України.
11. Яка процедура реєстрації підприємства ?
12. Яким основним документом керується підприємство в процесі своєї діяльності?
13. Викладіть основні положення Статуту підприємства.
14. Дайте характеристику Колективному договору.
15. Яким вимогам повинні відповідати цілі підприємства?
16. Які завдання ставляться перед підприємством?
17. Які чинники визначають і формують підприємства?
18. Визначіть основні функції діяльності підприємства.
19. Що таке маркетингова діяльність підприємства ?
20. У чому зміст комерційної діяльності підприємства?
21. Що таке інноваційна і інвестиційна діяльність підприємства?
22. Що таке економічна діяльність підприємства?
23. Що таке соціальна діяльність підприємства ?
24. Що таке конкуренція ?
25. Роль і місце конкуренції в ринковій економіці.
26. Монополізм і його шкідливість.
27. Які виходи і недоліки від діяльності крупного підприємства?
28. Яка роль малих підприємств в зміцненні економіки України.

Тема 3. Класифікація, види підприємств та основи підприємницької діяльності

1. Поняття виробництва, підприємництво і підприємство.
2. Класифікація підприємств.
3. Види підприємств і їх економічна основа.
4. Структура підприємств.

Складові процеси виробництва. Підприємництво як ініціативна господарсько комерційна діяльність. Державний контроль за діяльністю підприємств. Моделі підприємств. Ознаки і принципи діяльності підприємства. Типи підприємств: вузько, багатопрофільні, комбіновані підприємства. Показники, що характеризують потужність підприємства. Поділ підприємств за сферою діяльності. Види підприємств: індивідуальне, ТзОВ, акціонерне товариство, селянське і фермерське господарство, приватне, кооператив, повне товариство, командитне товариство. Виробнича структура підприємства, функції підприємства.

Виробництво – це створення матеріальних благ, що необхідні для існування і розвитку суспільства. Процес виробництва забезпечують: цілеспрямована праця, робоча сила; предмети праці; засоби праці.

Формування і використання потенціалу виробництва за своєю суттю є поняттям – ***підприємництва.***

Підприємництвом – називають ініціативну господарсько-комерційну діяльність окремих фізичних і юридичних осіб зорієнтовану на одержання прибутку.

Приватні, кооперативні, акціонерні і інші підприємства здійснюють свою діяльність на власний розсуд, проте не звільняються від ***державного контролю за*****:** прибутками і сплатою податків; санітарними умовами виробництва і техніки безпеки; екологічною безпекою діяльності підприємства; правовим захистом працюючих.

У внутрішньому середовищі, адміністрація підприємства зобов'язана створювати нормальні умови праці і відпочинку персоналу та вирішувати питання соціально-економічного характеру, залучаючи до цього трудовий колектив. Особлива увага надається при укладенні ***трудової угоди***

зобов'язанням: по санітарних умовах праці і техніки безпеки виконання робіт; умов режиму роботи підприємства і його підрозділів, включаючи тривалість робочого дня; тривалість і оплати відпусток; умов і форми оплати праці по категоріях працівників.

Розрізняють дві моделі підприємництва з альтернативним варіантом їх поєднання.

Класична модель в основному орієнтується на найефективніше використання наявних ресурсів підприємства.

Інноваційна модель базується на активному використанні інноваційних організаційно - управлінських, технологічних і економічних рішень у сфері бізнесу.

Принципи бізнесової діяльності підприємств: вільний вибір бажаного виду діяльності; залучення на добровільних засадах матеріальних і трудових ресурсів; самостійне формування програми діяльності, вибір постачальників ресурсів і споживачів продукції; вільне ціноутворення, що передбачає встановлення цін на товари та послуги, які підприємство вбачає за доцільне; самостійне і вільне розпорядження прибутком, що залишився після сплати обов'язкових платежів і податків; самостійне здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

Забороняється втручатися в діяльність підприємства і виконання ними внутрішніх адміністративних і господарських функцій місцевим органам і іншим організаціям. Їм надано право лише контролювати правомірність господарської діяльності і вимагати від керівництва підприємства виконання діючого законодавства країни.

Підприємства класифікуються за такими ***ознаками***: галузева спеціалізація; потужність виробництва; структура виробництва.

До ***вузько спеціалізованих*** відносяться ті підприємства, які виготовляють масово один певний вид продукції.

До ***багатопрофільних*** відносять підприємства, які випускають продукцію широкого асортименту і різного призначення.

Комбіновані – поєднують виробництво сировини і товарів з неї.

За виробничою потужністю всі підприємства поділяються на ***малі, середні і крупні.*** Їх ознаками є: число працюючих; обсяг виробленої продукції; вартість основних виробничих фондів.

За ***сферою діяльності*** підприємства поділяються на: матеріального виробництва; нематеріального виробництва, які займаються наданням послуг від ремонту побутової техніки до послуг охорони здоров'я, освіти, культури; посередницькі; підприємства сфери обслуговування.

Залежно від ***форм власності*** підприємства є: приватне, комунальне, державне, засноване на змішаній формі власності та спільне комунальне підприємство.

Індивідуальне підприємство створюється на базі особистої власності фізичної особи і функціонує виключно за рахунок її власної праці.

Товариство з обмеженою відповідальністю це – добровільне об'єднання фізичних та юридичних осіб і майно, яке створене ними є їх власністю. Учасники товариства несуть відповідальність у межах їхніх вкладів.

Акціонерне товариство створюється установчим договором і діє відповідно до свого статуту. Особливістю акціонерного товариства є те, що на суму вартості його майна випускаються цінні папери (акції) і кожен власник майнового паю, частки отримає певну кількість акцій еквівалентну вартості його паю.

Фермерське господарство є формою підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатись її переробкою і реалізацією. Воно є юридичною особою, має назву, розрахунковий рахунок в банку і печатку.

Приватне діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб'єкта господарювання - юридичної особи.

Кооператив – це організаційна форма кооперації, створена на добровільних засадах власниками, які мають взаємний інтерес спільного ведення господарської або іншої діяльності, на базі майна, що йому належить на правах власності, самостійності, самоуправління і самофінансування, а також матеріальної зацікавленості членів кооперативу і найбільш повного поєднання їх інтересів з інтересами колективу і суспільства.

Повне товариство. Має ту особливість що всі його учасники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства всім свої майном.

Командитне товариство поєднує ознаки повного товариства і товариства з обмеженою відповідальністю, де один або кілька учасників (засновників) несуть повну відповідальність за результати його господарської діяльності, а решта учасників відповідають лише своєю часткою (паєм).

Виробничі підрозділи підприємства – відділки, дільниці, філії, цехи, бригади, бюро, лабораторії, ферми, ланки, що обслуговують господарство і служби, що прямо чи безпосередньо приймають участь у виробничому процесі, взяті в цілому складають його організаційну ***виробничу*** структуру.

Структура підприємства немає стандарту і всякий раз удосконалюється під дією: виробничо-економічної кон'єктури, науково-технічного прогресу і соціально-економічних процесів.

Виділяють основні і допоміжні галузі, обслуговуючі та побічні служби.

Головними, виходячи з функцій діяльності підприємства є ті, що виробляють товарну продукцію.

Центральною ланкою підприємства є виробництво і управління.

Економічна служба підприємства оцінює фінансові можливості підприємства, прогнозує їх, розділяє кошти за напрямами діяльності на процес виробництва й матеріальне стимулювання працівників та пошук додаткових грошових надходжень.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке виробництво ? Назвіть фактори, що його забезпечують.
2. Що таке підприємництво?
3. Які види діяльності підприємства контролює держава ?
4. Які основні зобов'язання покладено в трудову угоду колективу ?
5. В чому суть "класичної" моделі підприємства ?
6. На яку систему дій опирається інноваційна модель підприємства ?
7. Назвіть основні принципи бізнесової діяльності підприємств ?
8. Подайте класифікацію підприємств за галузевою ознакою.
9. В чому суть адміністративно-організаційної ознаки ?
10. Які підприємства відносять до вузькоспеціалізованих ?
11. Які підприємства відносять до багатопрофільних ?
12. Як класифікуються підприємства за сферою діяльності ?
13. Що представляє собою індивідуальне підприємство ?
14. Подайте характеристику підприємства "Товариство з обмеженою відповідальністю". Його економічна основа.
15. Подайте характеристику підприємства "Акціонерне товариство".
16. Подайте правові основи і економічні засади функціонування фермерського господарства.
17. Засади функціонування приватного підприємства.
18. Розкрити поняття і принципи діяльності кооперативу.
19. В чому особливість створення і функціонування підприємства "Повне товариство".
20. Які має ознаки "Командитне товариство"
21. Чим визначається структура підприємства.
22. Які галузі відносяться до головних.
23. Що є центральною ланкою підприємства.
24. Яка роль економічної служби діяльності підприємства ?

Тема 4. Управління підприємством та організація виробництва

1. Поняття управління та сучасні принципи
2. Методи управління підприємством
3. Сутність організації виробництва

Управління підприємством. Мета та цілі управління підлприємством. концепції управління підприємством. Основні принципи управління. Загальні принципи управління. Процес управління на підприємстві. Методи та засоби управління. Особлива роль методів управління. Економічні методи управління. Організаційні методи. Соціально-психологічні методи. Зміст організації виробництва. Мета раціональної

організації виробництва. Завдання організації виробництва. Складові організації виробничої системи. Основні завдання організації виробництва. Закономірності, основні принципи організації виробництва. Системна концепція організації виробництва. Принципи організації процесу управління.

Управління являє собою сукупність дій, направлених на цілеспрямовану координацію суспільного виробництва.

Управління підприємством – це постійний і системний вплив на діяльність його структурних підрозділів для забезпечення узгодженої роботи і досягнення кінцевого позитивного результату. Воно здійснюється відповідно до його установчих документів на основі поєднання прав власника щодо господарського використання свого майна і участі в управлінні трудового колективу. На всіх підприємствах, де використовується наймана праця, між власником або уповноваженим ним органом і трудовим колективом або уповноваженим ним органом повинен укладатися колективний договір, яким регулюються виробничі, трудові та соціальні відносини трудового колективу з адміністрацією підприємства.

Існують такі концепції управління підприємством.

Раціоналістична концепція. Суть її в тому, що успіх підприємства залежить від раціональної організації виробництва та ефективності використання ресурсів, тобто від внутрішніх факторів. Підприємство розглядається як закрита система, мета і завдання якої є заданими і стабільними протягом тривалого часу. ***Неформальна концепція*** має за основу ситуаційний підхід до управління. Підприємство розглядається як відкрита система і головна передумова її успіху лежить поза нею.

Принципи управління – правила, норми управлінської діяльності, відповідно до яких створюється, функціонує і розвивається система менеджменту організації. Вони визначають вимоги до системи, структури, організації і процесу управління. У принципах управління знаходять своє

вираження основні вимоги, що висуваються до побудови органів управління і методів здійснення функцій управління.

В управлінні сучасною економікою необхідно керуватись **такими принципами**:

- ✓ чіткого розподілу праці;
- ✓ додержання дисципліни і порядку;
- ✓ повноваження і відповідальності;
- ✓ використання мотивації високопродуктивної праці;
- ✓ забезпечення справедливості;
- ✓ впевненості в постійності і стабільності роботи;
- ✓ дотримання взаємовідносин із співробітниками згідно ієрархічного ланцюга;
- ✓ заохочення ініціативи.

Процес управління на підприємстві – це неперервна взаємодія та координація дій персоналу з виконання функцій управління для досягнення мети господарської діяльності.

Управлінські рішення не можна розглядати як довільну дію. Передумовою підготовки та прийняття управлінського рішення завжди є наявність проблеми, тобто встановлення невідповідності між фактичним і бажаним станом діяльності виробничого, комерційного чи іншого суб’єкта, яка перешкоджає його ефективному функціонуванню та розвитку.

Формування принципів управління здійснюється за певною методологією, яка полягає в: оцінюванні середовища, в якому працює організація (економічні, науково-технологічні, інституціональні аспекти, стан конкуренції і форми конкурентної боротьби, вид і структура ринку, існуючі способи формування споживацьких преференцій тощо); визначенні місії організації, її цілей і завдань; виділенні «ключових компетенцій» організації, які формують потенціал, необхідний для здійснення її місії (ринкові можливості, технічне лідерство тощо), що дасть змогу визначити, у якій сфері слід удосконалюватися, щоб зберегти

лідерство; формулюванні принципів, які мають стати основою системи управління, категоріями, зрозумілими всім працівникам організації; доведенні принципів управління до всього персоналу; постійному вдосконаленні й оновленні принципів управління відповідно до вимог часу.

Загальні принципи управління характеризуються тим, що мають універсальний характер, впливають на всі сфери управління і на всі галузі народного господарства.

До ***загальних принципів управління*** можна віднести цілеспрямованість, спланованість, компетентність, дисципліну, стимулювання, ієрархічність.

Принцип цілеспрямованості визначений сутністю програмно-цільового управління і припускає чітку постановку цілей перед кожним підприємством та кожним його підрозділом. При цьому мета повинна бути реальною, досягнутою і визначеною чітко, що додає роботі здоровий глузд і мобілізує зусилля персоналу на її виконання.

Принцип плановості управління також зв´язаний із програмно-цільовим управлінням і передбачає складання програми дій та її реалізацію.

Принцип компетентності означає знання менеджером об´єкта управління або принаймні його здатність сприймати компетентну консультацію фахівців при прийнятті рішень.

Невід´ємним принципом управління є ***дисципліна***, що повинна бути присутня у будь-якій системі управління на будь-якому рівні. Дисципліна припускає безумовне виконання вказівок керівника, посадових обов´язків, інструкцій, наказів та інших директивних документів. Рівень дисципліни значною мірою визначає культуру управління. Разом з тим дисципліна повинна не об´єднувати ініціативу працівників, але й залишати місце для творчого ставлення до роботи.

Принцип стимулювання припускає насамперед мотивацію трудової діяльності на основі використання матеріальних і моральних стимулів. Матеріальне стимулювання базується на особистій економічній зацікавленості працівників у результатах праці, моральне - в основному на психологічному впливі на працівників. Стимулювання припускає також використання і моральних стимулів і мотивацій, а також справедливе ставлення до персоналу.

Принцип ієрархічності передбачає вертикальний поділ управлінської праці, тобто виділення рівнів управління і підпорядкування нижчих рівнів управління вищим. Цей принцип враховується при формуванні організаційних структур управління, при побудові апарату управління, при розстановці кадрів.

Методом називається захід або сукупність заходів у будь-якій людській діяльності, спосіб досягнення мети, шлях вирішення певного завдання. Методи являють собою важливий елемент процесу управління. Вони відображають способи впливу на окремих працівників та виробничі колективи в цілому, що необхідні для досягнення цілей підприємства. Особлива роль методів управління полягає у тому, щоб створити умови для чіткої організації процесу управління, використання сучасної техніки і прогресивної технології організації праці і виробництва, забезпечити їх максимальну ефективність при досягненні поставленої мети.

Розрізняють такі ***методи управління***:

економічні – реалізують матеріальні інтереси участі персоналу у виробничих процесах шляхом використання товарно-грошових відносин та економічних важелів. Вони мають два аспекти реалізації: ***перший*** - характеризує процес управління, зорієнтований на використання створеного на загальнодержавному рівні економічного сегмента зовнішнього середовища (система оподаткування, амортизаційна політика, мінімальний рівень заробітної плати тощо); ***другий*** - пов’язаний з управлінням, зорієнтованим на використання різноманітних економічних

важелів (фінансування, кредитування, ціноутворення, економічні санкції тощо).

соціально-психологічні – реалізують мотиви соціальної поведінки персоналу (змістовність праці, можливості для прояву ініціативи, моральне заохочення, суспільне визнання тощо).

організаційні методи базуються на мотивах примусового впливу на людей, заснованих на використанні організаційних відносин та адміністративній владі керівництва. Вони поділяються на: ***регламентні*** – зміст яких полягає у формуванні структури та ієрархії управління, делегуванні повноважень і відповідальності працівникам, визначенні орієнтирів діяльності підлеглих, наданні методичної, інструктивної та іншої допомоги виконавцям та ***розпорядчі*** - охоплюють оперативну (поточну) організаційну роботу, тобто визначення і розподіл конкретних завдань виконавцям, контроль за їх виконанням, проведення нарад тощо.

Організація виробництва – це комплекс заходів, спрямованих на раціональне поєднання процесів праці з речовинними елементами виробництва в просторі й часі з метою підвищення ефективності виробництва, тобто досягнення поставлених завдань у найкоротший строк за найкращого використання виробничих ресурсів. Вона передбачає координацію і оптимізацію в часі і просторі всіх матеріальних і трудових елементів виробництва, з метою досягнення у визначені строки найбільшого виробничого результату з найменшими витратами.

Раціональна організація виробництва на підприємстві покликана забезпечувати:

- ✓ формування найбільш раціонального складу працівників і засобів праці виробничої системи для випуску продукції, яка має стійкий попит на ринку, необхідної конкурентоспроможної якості в установлений строк і у визначеному обсязі;
- ✓ встановлення найбільш раціональних взаємозв'язків між усіма елементами виробничої системи;

- ✓ безупинний розвиток виробничої системи в напряму підвищення її ефективності та найбільшої відповідності умовам, що змінюються, її взаємодії зі своїм зовнішнім середовищем.

Організація виробництва охоплює проектування, здійснення на практиці, удосконалення виробничого процесу, тобто це діяльність, пов'язана з розробкою, використанням і удосконаленням виробничих систем, на основі яких виробляються основна продукція або послуги підприємства.

Сутність організації виробництва полягає в раціональному поєднанні всіх елементів виробництва на основі встановлення виробничих зв'язків між ними для реалізації його мети.

Організація виробництва має свої специфічні завдання:

- ✓ поглиблення спеціалізації, удосконалення форм організації виробництва, швидка (гнучка) переорієнтація виробництва на інші види продукції, забезпечення безперервності і ритмічності виробничого процесу, удосконалення організації процесів праці та виробництва в просторі й у часі;
- ✓ відповідність асортименту машинного парку, пропорційність виробничих потужностей, оптимальна спеціалізація підприємства, реконструкція і переозброєння виробництва;
- ✓ інструментальне та енергетичне обслуговування виробництва, нормування витрат ресурсів, вибір оптимальних систем забезпечення, форм організації підрозділів та їх взаємодії з зовнішнім середовищем;
- ✓ оптимізація експлуатаційних режимів роботи устаткування, раціоналізація методів ремонту і профілактичних робіт, виявлення причин простою та їх усунення;
- ✓ визначення рівня незавершеності виробництва, запасів матеріальних ресурсів і готової продукції, організація їх транспортування та збереження;

- ✓ організація забезпечення підприємства сировиною, матеріалами в разі зменшення їх запасів та запасів готової продукції;
- ✓ створення і освоєння нової продукції та технології, формування якості і забезпечення конкурентоспроможності виробів.

Організація виробництва включає:

- ✓ організацію праці робітників підприємства як процес установлення й удосконалення способів виконання й умов протікання процесів праці;
- ✓ організацію виробничих процесів у часі та просторі як процес функціонального, просторового і тимчасового поєднання і зв'язку речовинних та особистісних чинників виробництва;
- ✓ організацію потокових методів виробництва як процес предметного сполучення робочих місць на ділянці, що поєднує різні групи устаткування для закінченого циклу обробки деталей або збирання виробів;
- ✓ організацію автоматичного і гнучкого автоматизованого виробництва як процес комплексної механізації й автоматизації не тільки технологічних операцій, а і допоміжних прийомів праці;
- ✓ організацію допоміжних цехів і обслуговуючих господарств підприємства як процес комплексного обслуговування основних цехів підприємства за всіма функціями, що виходять за межі їх основної спеціалізації;
- ✓ організацію технічного контролю якості продукції як процес установлення якості продукції, що випускається на підприємстві, забезпечення конкурентоспроможності виробів і економії суспільної праці;
- ✓ організацію технічного нормування праці як процес установлення ступеня витрат праці на виготовлення одиниці продукції або виконання заданого обсягу роботи за визначений період часу;
- ✓ організацію і планування створення й освоєння нової техніки і нової технології як процес створення нової і поліпшення діючої техніки та

технології з обліком технічних, організаційних, економічних і соціальних заходів;

- ✓ організацію управління як процес створення й удосконалювання систем управління і способів їх функціонування.

Основні завдання, що розв'язуються організацією виробництва, такі:

- ✓ скорочення часу запуску нової продукції у виробництво;
- ✓ створення гнучких виробничих систем, що дають змогу в масовому обсязі виробляти і пропонувати послуги за індивідуальними замовленнями споживачів;
- ✓ управління глобальними виробничими мережами;
- ✓ розробка нових технологічних процесів і впровадження їх в наявні виробничі системи;
- ✓ швидке досягнення високої якості продукції та збереження досягнутого рівня в період, що передує реструктуризації;
- ✓ управління різнорідною робочою силою;
- ✓ дотримання обмежень, пов'язаних з охороною навколишнього середовища, етичних норм і державного законодавства.

Принципи організації процесу управління включають:

- ✓ забезпечення максимальної керованості, тобто зведення до мінімуму некерованих об'єктів;
- ✓ орієнтація на досягнення поставлених цілей, а не па усунення впливів, що обурюють;
- ✓ визначення ступеня раціональності централізації управління;
- ✓ рівномірність розподілу робіт;
- ✓ забезпечення необхідних характеристик управління;
- ✓ спрощення процедурної частини;
- ✓ зведення до мінімуму зворотно-поступальних дій по горизонталі та вертикалі;
- ✓ максимальне виключення впливу суб'єктивних чинників;
- ✓ узгодження процесів у просторі й часі;

- ✓ раціональне сполучення регламентування, нормування й інструктування;
- ✓ відповідність організаційних форм використання технічних систем організації процесу управління;
- ✓ використання стандартизації в управлінні.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке управління підприємством ?
2. Які основні цілі управління?
3. Назвіть основну мету управління.
4. В чому зміст основних принципів управління підприємством?
5. Назвіть загальні принципи управління.
6. У чому зміст процесу управління підприємством ?
7. Що таке методи управління ?
8. Що таке засоби управління ?
9. У чому зміст економічних методів управління ?
10. У чому зміст організаційних методів управління ?
11. У чому зміст соціально-психологічних методів управління ?
12. У чому полягає суть організації виробництва ?
13. Мета організації.
14. Назвіть завдання організації виробництва.
15. Назвіть складові організації виробничої системи.
16. Назвіть основні принципи організації виробництва.
17. У чому зміст системної концепції організації виробництва ?

Тема 5. Матеріально-речові елементи підприємства (2 год.)

1. Поняття і класифікація ресурсів.
2. Енергетичні ресурси підприємств.
3. Механізація та показники використання техніки.

Класифікація матеріально-технічних ресурсів по походженню, способу виробництва та характеру використання предмету праці і засоби виробництва. Матеріально-технічна база як складова підприємств. Енергетичні ресурси підприємств, структура та показники забезпеченості їх. Механізація виробництва і її стадії. Рівень механізації і показники використання техніки. Ступінь та шляхи зниження трудових експлуатаційних затрат.

Темпи виробництва на підприємствах визначаються станом матеріальних ресурсів.

Ресурси, що використовуються в процесі виробництва класифікуються: на природні і економічні.

До ***природних*** відносимо: земельні, водні, мінеральні, повітря, сонячну енергію, а також природні умови і різні елементи природного походження.

Економічні ресурси є основним кістяком виробництва і включають в себе засоби праці, які використовуються в процесі виробництва. До них відносимо автомобілі, технологічні установки, виробничі будівлі і споруди, засоби зв'язку і інші засоби, що використовуються і характеризують потужність підприємства. Економічні ресурси, в свою чергу, поділяються на матеріальні, трудові і фінансові.

Матеріальні ресурси – це сукупність предметів і засобів праці, якими володіє і які використовує підприємство в процесі виробництва. До них відносяться всі матеріально речові елементи виробництва: матеріали, сировина і засоби праці.

Фінансові ресурси – це грошові засоби, що знаходяться на рахунку в банку і в касі підприємства і використовуються для обслуговування виробництва - на придбання засобів, сировини і матеріалів, на оплату праці, інвестиції, науково-дослідні і пошукові роботи і інше.

По характеру використання матеріально-речові ресурси поділяються на: виробничі і невиробничі.

Виробничі це ті, що безпосередньо приймають участь у створенні продукції. Сюди відносять – матеріальні, земельні і трудові ресурси. В матеріально-речовій формі вони можуть бути поділені на: предмети праці і засоби праці.

Предметами праці - є речові елементи виробництва, на які направлена праця людини і в процесі якої вона обробляє їх і змінює в потрібному для себе напрямі.

Засоби виробництва – це речові елементи з допомогою яких людина діє на предмети праці з метою одержання продукції.

Матеріально-технічна база – це сукупність і всі матеріальні умови, в поєднанні з властивою їм технологією, для здійснення процесу виробництва і функціонування підприємства.

Сукупність потужності механічних двигунів автомобілів, автобусів, інших машин, а також електродвигунів різних установок в перерахунку на механічну силу – складають ***енергетичні потужності*** підприємств. Енергетичні потужності підприємства характеризує їх ***структура***, яка визначається як процентне відношення окремих видів до загальної потужності.

Енергоозброєність праці – показує скільки енергетичних потужностей припадає на одного середньорічного працівника і визначається, як відношення суми енергетичних потужностей до кількості середньорічних працівників:

$$\mathbf{Ео} = \frac{\sum \mathbf{E}}{\sum \mathbf{СРП}} \quad \mathbf{к.с.}/\mathbf{СРП}$$

Основним показником, що характеризує використання електроенергії підприємствами є електроозброєність праці.

Електроозброєність праці – показує скільки електроенергії кВт-год спожитої на виробничі цілі припадає з розрахунку на одного середньорічного працівника зайнятого безпосередньо на виробництві.

Механізація виробництва – це процес заміни ручної праці машиною, окремих машин - системою машин. Розрізняють три стадії розвитку механізації: часткова механізація; комплексна механізація і автоматизація виробництва.

Часткова механізація має місце коли механізовано лише окремі процеси виробництва, а решта виконується в ручну. ***Комплексна*** механізація передбачає механізацію виконання не лише основних, а й допоміжних процесів. При цьому зберігається ручне управління

машинами. ***Автоматизація*** виробництва забезпечує виконання машинами усіх виробничих процесів і людина лише контролює їх за допомогою автоматичних пристроїв і відповідних програм.

Система машин – це ланцюг чи сукупність різних видів техніки, які ідуть одна за одною і забезпечують послідовне і безперервне виконання робіт у виробничому процесі. На відміну від системи, група машин, яка використовується для виробництва певного виду продукції і забезпечує комплексну механізацію всього технологічного процесу називають ***комплексом машин.***

Рівень механізації виробництва визначається як процентне відношення обсягу робіт виконаного машинами до загального об'єму. Якщо визначати рівень механізації окремого процесу то використовують фізичний вимір робіт.

$$\mathbf{Рм} = \frac{\mathbf{Qм}}{\mathbf{Qз}} \times \mathbf{100\%}$$

Ступінь зниження трудових затрат в розрахунку на одиницю роботи визначають діленням різниці трудомісткості продукції при старому і новому комплексі машин на трудомісткість при старому помножено на 100 %.

$$\mathbf{Зт} = \frac{\mathbf{Тс} - \mathbf{Тн}}{\mathbf{Тс}} \times \mathbf{100\%}$$

Витрати, які пов'язані з використанням техніки прийнято називати ***експлуатаційними витратами***. Ступінь зниження експлуатаційних витрат з розрахунку на одиницю роботи визначаємо, діленням різниці експлуатаційних витрат при використання старого і нового комплексу машин на експлуатаційні витрати при старому помножено на 100 %.

$$\mathbf{Эз} = \frac{\mathbf{Эс} - \mathbf{Эн}}{\mathbf{Эс}} \times \mathbf{100\%}$$

Строк окупності додаткових вкладень на придбання нових видів техніки визначаємо, як відношення суми додаткових капітальних вкладень

на придбання і суми прибутку одержаного від зниження експлуатаційних затрат.

$$\mathbf{T} = \frac{\mathbf{Кн} - \mathbf{Кс}}{\mathbf{Эс} - \mathbf{Эн}}$$

Питання для самоконтролю:

1. Що відносимо до природних ресурсів ?
2. Що таке матеріальні ресурси підприємств.
3. Які ресурси відносимо до фінансових?
4. Що відносимо до виробничих ресурсів?
5. Що таке предмети праці ?
6. Що таке засоби виробництва ?
7. Що називаємо матеріально-технічною базою підприємств ?
8. Що включають енергетичні потужності ?
9. Як визначити рівень енергоозброєності праці ?
10. Що таке механізація виробничих процесів ?
11. Що означає часткова механізація ?
12. Що означає комплексна механізація ?
13. Що означає автоматизація виробництва ?
14. Як визначити рівень механізації виробничих процесів ?
15. Що таке система машин?
16. Що таке індустріальна технологія ?
17. Як визначити коефіцієнт корисного пробігу автомобілів.
18. Як визначити коефіцієнт використання вантажопідйомності.
19. Як визначити собівартість 1 тонно-кілометра ?
20. Назвіть складові експлуатаційних витрат.
21. Як розрахувати ступінь зниження експлуатаційних затрат ?

Тема 6. Основні фонди підприємств

1. Характеристика виробничих фондів.
2. Класифікація основних фондів .
3. Структура основних фондів.
4. Економічна оцінка і забезпеченість фондами.
5. Спрацювання і амортизація основних фондів.
6. Показники і шляхи покращення використання основних фондів.

Засоби виробництва, їх роль і значення у процесі матеріального виробництва. Виробничі фонди і їх класифікація. Види основних фондів та їх структура. Активна і пасивна частини. Першопочаткова і відновна, залишкова і ліквідаційна вартість основних засобів. Фондоозброєність праці. Фізичний і моральний знос. Методи нарахування амортизації. Стадії

відтворення основних фондів підприємства. Фондовіддача і фондомісткість продукції. Шляхи покращення використання основних фондів.

Засоби виробництва – знаряддя і предмети праці беруть безпосередню участь у створенні вартості продукції і як складові елементи продуктивних сил визначають ступінь розвитку матеріально-технічної бази підприємств.

В залежності від функціональної ролі в процесі виробництва вони поділяються на засоби праці і предмети праці.

Засоби праці – це все те чим людина діє на предмети праці, обробляючи їх надає їм споживчих вартостей. Вони зберігають свою натуральну речову форму протягом тривалого періоду, зношуються поступово і переносять свою вартість на новостворений продукт по частинах. Їх замінюють в разі вибуття і списання, коли вони здійснили повний оборот. До них відносимо машини і обладнання, будівлі і споруди, транспорт і т.д.

По своїй натурально речовій формі засоби виробництва приймають участь у створені споживчої вартості, а економічній – в створені вартості продукції.

По формі привласнення і джерел їх формування, основні засоби можуть бути державними, приватними і орендованими.

Предмети праці – це об’єкт або об’єкти на які людина спрямовує свою діяльність використовуючи засоби. Це сировина і допоміжні матеріали. До них відносяться: сировина, паливно-мастильні матеріали і інші. Характерним для них є те, що вони приймають участь в одному виробничому циклі і повністю втрачають свою натурально речову форму, а вартість повністю переносять на новостворений продукт.

Грошовий вираз вартості матеріальних ресурсів, які відтворюються людською працею, і кошти, що обслуговують процес виробництва і обігу називають ***виробничими фондами*** підприємства.

Виробничі фонди перебувають у постійному кругообігу переходячи послідовно із стадії обігу в стадію виробництва, а потім знову у стадію обігу. На кожній з цих стадій виробничі фонди виступають у грошовій, продуктивній і товарних формах. В залежності від економічної ролі, способу виробництва, призначення і характеру участі в процесі виробництва виробничі фонди поділяються на продуктивні і фонди обігу.

До ***продуктивних фондів*** належать основні і оборотні фонди, а до ***фондів обігу*** вироблена, але ще не реалізована продукція, кошти на поточних рахунках в банку, кошти в розрахунках і касі та інші активи. Сюди також відносимо упаковку, тару і обладнання для зберігання і реалізації продукції. Продуктивні фонди і фонди обігу обслуговують процес виробництва і обігу. При цьому перші знаходяться і функціонують безпосередньо у сфері створення матеріальних благ, а фонди обігу – в сфері реалізації продукції і розрахунків. Основним принципом, що покладено в основу поділу виробничих фондів на основні і оборотні є спосіб перенесення їх вартості на новостворений продукт.

Основні фонди – це засоби праці, що приймають участь у виробничому процесі протягом декількох циклів, виконують одну і ту ж виробничу функцію і не змінюють свою натурально-речову форму, їх вартість переноситься конкретною працею на новостворений продукт, що виробляється частинами в міру спрацювання.

Оборотні фонди – це предмети праці, які приймають участь в одному виробничому циклі, змінюють або повністю втрачають свою натурально-речову форму і повністю переносять свою вартість на вартість продукції, що виробляється.

Основні виробничі фонди є економічною формою засобів праці, а оборотні фонди відповідно – предметів праці. Оборотні фонди і фонди обігу складають оборотні засоби.

В залежності від функціонального призначення і участі в процесі виробництва фонди поділяються на виробничого і не виробничого призначення.

До ***виробничих*** фондів підприємств відносять засоби праці, які постійно і безпосередньо приймають участь у виробництві і реалізації того чи іншого виду продукції.

Поряд з основними виробничими фондами функціонують основні ***невиробничі*** фонди. Вони є джерелом одержання нематеріальних послуг.

Згідно Податкового кодексу України, залежно від групи, до якої віднесено той чи інший об'єкт основних засобів, встановлено мінімально допустимі строки їх амортизації (від 2 до 20 років). Таких груп визначено 16:

група 1 – земельні ділянки (мінімально допустимий строк корисного використання не встановлено);

група 2 – капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом (15 років);

група 3 – будівлі, споруди та передавальні пристрої (відповідно 20, 15 та 10 років);

група 4 – машини та обладнання (5 років), з них – електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стільникові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 2500 грн. (2 роки);

група 5 – транспортні засоби (5 років);

група 6 – інструменти, прилади, інвентар (меблі) (4 роки);

група 7 – тварини (6 років);

група 8 – багаторічні насадження (10 років);

група 9 – інші основні засоби (12 років);

група 10 – бібліотечні фонди (мінімально допустимий строк корисного використання не встановлено);

група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи (мінімально допустимий строк корисного використання не встановлено);

група 12 – тимчасові (нетитульні) споруди (5 років);

група 13 – природні ресурси (мінімально допустимий строк корисного використання не встановлено);

група 14 – інвентарна тара (6 років);

група 15 – предмети прокату (5 років);

група 16 – довгострокові біологічні активи (7 років).

Активна частина фондів безпосередньо бере участь у виробничому процесі і завдяки цьому забезпечує належний обсяг і якість продукції. До неї відносять автомобілі, автобуси, інші машини і устаткування, різний інструмент і пристрої і інше.

Пасивна частина створює сприятливі умови для здійснення процесу виробництва і забезпечує нормальне функціонування активних елементів основних фондів. Вона включає в себе, в основному, будівлі і споруди.

Структура виробничих фондів – це процентне відношення вартості окремих видів або груп основних фондів до загальної їх вартості.

Першопочаткова вартість або повна балансова вартість основних виробничих фондів – це сума затрат на їх придбання, доставку, затрати на монтаж і введення в експлуатацію, витрати на будівництво будівель, споруд і передавальних пристроїв, витрати на придбання чи вирощування продуктивної чи робочої худоби, на закладання і вирощування багаторічних насаджень.

Відновна вартість – це вартість відтворення основних засобів у нових умовах з урахуванням інфляційних процесів.

Залишкова вартість являє собою різницю між першопочатковою чи відновною вартістю основних фондів і сумую їх зносу.

Ліквідаційна вартість – це вартість можливої реалізації основного засобу після завершення строку його служби. Це ринкова ціна засобу.

Фондоозброєність праці – показує скільки основних виробничих фондів припадає з розрахунку на одного середньорічного працівника.

Фізичний знос проходить, як в процесі використання фондів так і в результаті їх бездіяльності. Під фізичним зносом розуміють явище поступової втрати ними своїх первісних техніко-експлуатаційних якостей, тобто споживчої вартості, що призводить до зменшення їх реальної вартості – економічного спрацювання.

Моральний знос має місце тоді, коли фізично основні фонди ще придатні для використання але економічно уже себе не виправдовують і вимагають заміни.

Амортизація основних засобів – це процес поступового перенесення авансованої раніше вартості всіх видів засобів праці на новостворену вартість і нагромадження коштів для їх відновлення.

Норма амортизації на повне відновлення основних фондів залежить від строку їх служби і обчислюється у відсотках до балансової вартості за формулою:

$$Н_в = \frac{Бв - Бл}{Бв \times Т} \times 100, \qquad \text{де}$$

$Б_В$ – балансова вартість основних фондів, грн;

$Б_Л$ – ліквідаційна вартість основних засобів, грн;

Т – строк служби основних засобів, років.

Щорічна сума амортизації основних засобів визначається виходячи з балансової вартості і строку служби:

$$А_р = \frac{Б_в - Лв}{Т}, \qquad \text{або} \qquad А_р = Н_в \times Б_в$$

Суму амортизаційних відрахувань розраховують множенням загальної вартості основних засобів, що віднесено до відповідної амортизаційної категорії на визначену для неї норму амортизації:

$$А_Р = Б_В \times Н_В$$

Фондовіддача – показує скільки одержано валової продукції у вартісному виразі на одиницю вартості основних виробничих фондів і визначається діленням валової продукції на середньорічну вартість основних фондів.

Фондомісткість показує скільки основних засобів у вартісній оцінці було використано на виробництво одиницю продукції.

Норму прибутку розраховують, як процентне відношення прибутку до середньорічної вартості основних і оборотних фондів.

$$Н_П = \frac{П_р}{Ф_{ос} + Ф_{об}} \times 100, \quad \text{де}$$

$Н_П$ – норма прибутку, %;

$П_Р$ – прибуток від реалізації продукції, грн;

$Ф_{ОС}$ – вартість основних виробничих фондів, грн;

$Ф_{ОБ}$ – вартість оборотних фондів, грн.

$К_Р$ – коефіцієнт росту – визначається, як відношення суми основних засобів на кінець року до їх вартості на початок року.

$К_В$ – коефіцієнт вибуття – визначається, як відношення вартості вибулих основних засобів до їх суми на початок року.

$К_П$ – коефіцієнт оновлення – визначається, як відношення заново введених за рік основних засобів до балансової вартості усіх фондів на кінець року.

$К_З$ – коефіцієнт зносу – визначається, як відношення суми зносу (амортизації) до середньорічної вартості основних фондів.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке засоби і предмети праці.

2. Що таке виробничі фонди і подайте їх класифікацію.
3. Що таке основні фонди і подайте їх класифікацію.
4. Подайте видову класифікацію основних фондів.
5. Що таке структура фондів ?
6. Що таке активна і пасивна структура основних фондів ?
7. Назвіть методи вартісної оцінки основних фондів.
8. Що включено в першопочаткову вартість основних фондів ?
9. Що таке відновна вартість ?
10. Що таке залишкова і ліквідаційна вартість основного засобу ?
11. Що таке фондоозброєність праці ?
12. Як визначити середньорічну вартість основних фондів ?
13. Назвіть види зносу основних засобів і подайте їх характеристику.
14. Що таке амортизація основних засобів ?
15. Назвіть методи нарахування амортизації основних засобів.
16. На які групи поділяються основні засоби для нарахування амортизації.
17. Розкрийте лінійний метод нарахування амортизації.
22. Що таке прискорена амортизації ?
23. Як визначити річну суму і норму амортизації?
24. Коли здійснюється оборот основних фондів ?
25. На які цілі призначено фонд амортизаційних відрахувань ?
26. Чи нараховується амортизація на основний засіб, що не працював протягом року ?
27. Що таке моральне спрацювання основних фондів ?
28. Подайте стадії відтворення основних фондів підприємства .
18. Чи нараховується амортизація на основний засіб, який відслужив нормативний строк служби ?
19. Що таке коефіцієнт приросту основних фондів ?
20. Як визначити коефіцієнт спрацювання основних фондів ?
21. Як визначити коефіцієнт вибуття основних фондів ?
22. Як визначити коефіцієнт оновлення ?
23. Що означає ситуація, коли сума амортизації дорівнює балансовій вартості засобу ?
24. Як визначити фондовіддачу ?
25. Як визначити фондомісткість продукції ?
26. Як визначити норму прибутку ?
27. Назвіть основні шляхи покращення використання основних фондів.

Тема 7. Оборотні фонди підприємств

1. Економічна суть оборотних фондів.
2. Оцінка, склад і структура оборотних засобів.
3. Економічна ефективність використання оборотних засобів.
4. Шляхи підвищення ефективності використання оборотних засобів.

Оборотні фонди і особливості їх функціонування. Оборотні засоби, їх класифікація і структура. Виробничі запаси, незавершене виробництво, готова продукція і грошові кошти. Стадії обороту. Управління оборотними засобами. Власні і позичкові оборотні засоби, їх нормування. Показники ефективності використання оборотних фондів та шляхи їх покращення.

Оборотні фонди підприємств – це та частина засобів виробництва, яка цілком споживається в процесі виробництва, повністю переносить свою вартість на новостворений продукт протягом одного циклу. В цьому і є економічна суть оборотних фондів.

Оборотні фонди – це виражені у вартісній формі предмети праці. Всі оборотні фонди в залежності від участі у виробництві поділяються на: виробничі запаси і незавершене виробництво.

До ***виробничих запасів*** відносять всі предмети праці, які ще не включені в стадію виробничого споживання.

Незавершене виробництво – включає в себе частину оборотних фондів, яка вже спожита у процесі виробництва, але готової продукції ще не має. Вони знаходяться на стадії виробництва і забезпечують його безперервність.

Фонди обігу не приймають безпосередньої участі у процесі виробництва, вони обслуговують і є його результатом. До фондів обігу відносять готову до реалізації товарну продукцію, грошові кошти, розрахунки з дебіторами і засоби на рахунках в банку і розрахункових рахунках, кошти, які необхідні для придбання сировини і матеріалів і на оплату праці, а також гроші в касі.

Готова продукція – це така продукція, яка є результатом господарської діяльності підприємств і призначена для реалізації різним споживачам і по різних каналах, а також для продажу і видачі в рахунок оплати праці працівникам підприємств.

Грошові кошти – можуть бути представлені на розрахункових рахунках у банках, готівкою в касах, а також надані для короткотермінового користування працівникам підприємств.

Структура фондів виражає процентне співвідношення окремих елементів до загальної суми їх вартості.

Стадії кругообігу оборотних засобів:

- ***перша*** – підприємство, на грошові кошти купує необхідні для виробничої діяльності предмети праці: сировину, матеріали, створює виробничі запаси і направляє їх у виробництво.
- ***друга –*** вони використовуються у процесі виробництва, змінюють свою натурально речову форму і переносять свою вартість на новостворений продукт.
- ***третя*** – продукція, що вироблена підприємством реалізовується і оборотні засоби набувають форми грошових коштів.

Оборотні засоби знаходяться одночасно на кожній із стадій обороту.

Управління оборотними засобами означає, що оборотні засоби підприємств повинні бути розподілені на всіх стадіях кругообігу у відповідній формі і в мінімальному, але достатньому обсязі.

Нормування оборотних засобів – це визначення певних сум необхідних для утворення постійних мінімальних, і поряд з тим достатніх запасів матеріальних цінностей і інших оборотних засобів.

Власні оборотні засоби – це засоби, що постійно знаходяться в розпорядженні підприємства і формуються за рахунок власних ресурсів, частина виробленої продукції, а також продукція, яка залучається у виробничий процес на заміну спожитих у процесі виробництва. Вони оцінюються по собівартості виробництва в даному підприємстві.

Позичкові або покупні – паливно-мастильні матеріали, запасні частини, будівельні матеріали та інші, які придбані за власні кошти або використані кредити.

Коефіцієнт оборотності матеріальних оборотних засобів являє собою відношення грошової виручки від реалізації продукції до середньорічної вартості оборотних засобів.

$$К = \frac{В_р}{Ф_{об}}, \quad \text{де}$$

$В_{ир}$ – виручка від реалізації продукції, грн.;

$Ф_{об}$ – середньорічний залишок оборотних засобів, грн.

Тривалість обороту розраховують шляхом ділення кількості днів в періоді на коефіцієнт оборотності.

$$В_о = \frac{365}{К}, \quad \text{де}$$

$В_о$ – тривалість одного обороту оборотних засобів в році, днів.

Матеріаловіддача – це відношення кількості виробленої продукції до суми матеріальних затрат і показує скільки вироблено вартості валової продукції на одиницю вартості матеріальних затрат.

$$М_в = \frac{В_п}{Ф_{об}}$$

Матеріаломісткість продукції показує скільки матеріальних оборотних засобів у вартісному виразі або матеріальних затрат було застосовано або спожито в процесі виробництва на одиницю виробленої продукції.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке оборотні фонди?
2. Яка роль оборотних фондів у матеріальному виробництві ?
3. Подайте класифікацію оборотних фондів ?
4. Що таке структура оборотних фондів ?
5. Що таке фонди обігу і їх класифікація ?
6. Що таке готова продукція підприємств ?
7. Що таке оборотні засоби ?
8. Що відносимо до виробничих запасів ?
9. Що включається до незавершеного виробництва 7
10. Що таке кровообіг оборотних засобів ?
11. Дайте характеристику діям кругообороту оборотних засобів ?

12. Як здійснюється управління оборотними засобами на підприємстві ?
13. Що таке корегування матеріальних оборотних засобів ?
14. Дайте характеристику оборотним засобам за джерелами походження ?
15. Що таке власні оборотні засоби ?
16. Як визначити матеріаломісткість продукції ?
17. Як визначити матеріаловіддачу ?
18. Як визначити коефіцієнт оборотності ?
19. Які чинники впливають на коефіцієнт оборотності ?
20. Як визначити коефіцієнт завантаженості ?
21. Як визначити тривалість обороту ?
22. Назвіть основні шляхи підвищення ефективності використання оборотних засобів .

Тема 8. Кадри підприємства і зайнятість

1. Ринок праці. Зайнятість і безробіття.
2. Кадри підприємства.
3. Показники та шляхи покращення використання трудових ресурсів.

Ринок праці і робочих місць. Особливості ринку праці. Попит і пропозиція та чинники праці, що їх формують. Ринкова ціна праці. Внутрішній і зовнішній ринок праці. Сегментація ринку праці. Зайнятість і економічно активне населення. Безробіття: фрикційне, структурне, циклічне. Рівень безробіття. Причини безробіття. Трудові ресурси і робоча сила. Категорії і структура персоналу підприємства. Баланс трудових ресурсів і показники їх використання. Шляхи покращення використання трудових ресурсів.

Ринок праці – це суспільно-економічна форма руху трудових ресурсів і являє собою складну систему відносин в сфері формування і реалізації попиту і пропозиції робочої сили між робітниками, підприємцями і державою. Складовою ринку праці є ***ринок робочих місць,*** оскільки в більшості пропонується абсолютно конкретне робоче місце**.**

Особливості ринку праці:

- ринок праці є динамічним і існує не лише зовні підприємства, а й в його середині, оскільки прийнятий на підприємство працівник може шукати

для себе з часом роботу в інших підрозділах підприємства або за його межами;

- при продажі робочої сили працівник не втрачає право власності на неї, він продає лише право користуватись цією робочою силою, яка в процесі використання не знищується;
- на структуру попиту і пропозиції робочої сили впливає значна кількість чинників, які формуються поза ринком праці (усвідомлення населення про кон'юнктуру праці, безпека, престиж, комфорт, можливість просування по службі і т. д.).

Рівновага ціни – це така, яка відповідає суспільній оцінці робочої сили і встановлюється на рівні граничної продуктивності. Цій ціні повинен відповідати такий рівень заробітної плати, який забезпечує можливість існування робочої сили, що близько до фізично необхідного мінімуму засобів існування.

Ринкова ціна праці є та, яку дійсно платять за неї в залежності від дії, що склалася між попитом і пропозицією. Праця дорога, якщо вона в дефіциті і дешева, якщо є її надлишок.

Внутрішній ринок базується на русі кадрів в середині підприємства. Його формулювання диктується специфікою кваліфікації, що вимагає дане підприємство. Внутрішній ринок регулюється в основному умовами праці і її оплатою і в значній мірі залежить від діяльності адміністрації.

Зовнішній ринок – це національний ринок праці і формується на основі взаємодії регіональних ринків, які в свою чергу складаються з місцевих ринків, відповідно до територіального поділу.

В ***сегмент первинного ринку*** включаються працівники, які мають високу заробітну плату, добрі умови праці, стабільну зайнятість, можливість просуватися по службі, а також достатньо забезпечені соціальними умовами.

В ***сегмент вторинного ринку*** праці входять ті, які частково або повністю позбавлені багатьох пільг. В даному сегменті можливі збої, простої виробництва, скорочення і звільнення працівників.

Особливий сегмент ринку складають ***безробітні***.

Зайнятість являє собою діяльність працездатного населення по створенню продукту. Зайнятими вважаються ті, які приймають участь у виробництві продукції, виготовленню товарів і надання послуг.

Безробітними визнаються працездатні громадяни працездатного віку, які з незалежних від них причин не мають заробітку (трудового доходу) через відсутність відповідної роботи, зареєстровані в державній службі зайнятості, дійсно шукають роботу та здатні приступити до праці.

Безробіття – це складне економічне, соціальне і психологічне явище, що виникає і відбиває економічні відносини щодо вимушеної незайнятості працездатного населення.

Фрикційне безробіття – є динамічним, при якому безробітні шукають або чекають на одержання роботи в найближчий час.

Структурне безробіття – пов'язане із структурними зрушеннями в економіці, закриттям застарілих підприємств і виробництв, скороченням випуску продукції у разі переорієнтації виробництва, закриття шкідливих підприємств.

Циклічне – безробіття, яке постійно змінюється за своїми масштабами і викликане спадом виробництва.

Рівень безробіття визначається, як процентне відношення числа безробітних до загальної суми робочої сили.

$$Р_б = \frac{К_б}{К_з} \times 100,$$

де $К_б$ – кількість безробітних, чол.;

$К_з$ – загальне число працюючих і безробітних, чол.

Безробітні громадяни: особи віком до 16 років, за винятком тих, які працювали і скорочені з різних причин; які вперше шукають роботу, не

мають професії і відмовились від проходження професійної підготовки, а також відмовились від тимчасової роботи; які відмовились від двох пропозицій відповідної роботи з моменту реєстрації їх у службі зайнятості, як осіб, що шукають роботу; які мають право на пенсію.

Трудові ресурси підприємств – це сукупність людей, які мають здатність до праці, або це наявне працездатне населення, яке має необхідний фізичний розвиток, знання і практичні навики і за своїми віковими і освітніми даними відповідає певній сфері діяльності, і може забезпечити якісне і своєчасне виконання передбачених технологією робіт у сфері матеріального виробництва.

Робоча сила – це та частина людей, які мають здатність до праці, володіють сукупністю фізичних і духовних здібностей і які залучаються безпосередньо до виробництва яких-небудь споживчих вартостей.

Постійними працівниками є ті, які прийняті на роботу і занесені в штат без обмеження строку, ***сезонними*** – прийняті на роботу не більше як на шість місяців, і ***тимчасовими*** – ті, що приймають участь у виробництві не більше двох місяців.

Персонал підприємства – це сукупність постійних працівників, що отримали необхідну професійну підготовку та мають досвід і навики практичної діяльності.

Керівники – це особи, що займають посади керівників підприємства та їхніх структурних підрозділів.

Спеціалісти – це працівники, що виконують спеціальні окремі роботи.

Службовці – це працівники, які здійснюють підготовку та оформлення документації, а також облік та контроль і господарське обслуговування. Це касири, чергові, секретарі і друкарки, табельники тощо.

Робітники це ті, які безпосередньо приймають участь у процесі виробництва і створення матеріальних цінностей, та які виконують функції обслуговування виробництва.

Баланс трудових ресурсів – це відображення потреби в робочій силі і можливістю покриття.

Річний запас праці розраховують множенням кількості працюючих на потенціально-можливий робочий час в році.

$$З_п = 240 \text{ x } 8 \text{ N},$$

де N – кількість постійних працівників підприємства;

240 – кількість робочих днів у році;

8 – тривалість робочого дня, год.

Коефіцієнт використання трудових ресурсів:

$$К_Т = \frac{Ф_Т}{З_П},$$

де $Ф_т$ - фактично відпрацьований час у році, люд-год.;

$З_п$ – можливий фонд робочого часу за рік, люд-год.

Тривалість робочого дня працюючих обчислюють діленням відпрацьованих годин на кількість відпрацьованих днів.

Коефіцієнт сезонності визначається відношенням числа відпрацьованого часу по місяцях до середньомісячної кількості.

Коефіцієнт розмаху сезонності – визначається, як частка від ділення відпрацьованих люд-год. в місяці їх максимальних затрат на відпрацьовані люд-год. в місяці мінімальних затрат.

Питання для самоконтролю :

1. Що таке ринок праці ?
2. Що таке ринок робочих місць ?
3. В чому полягають особливості ринку праці ?
4. Що таке ринок і пропозиція на ринку праці ?
5. Що таке рівновага ціни на працю ?
6. Що таке ринкова ціна робочої сили ?
7. Під впливом яких чинників знаходиться ціна робочої сили ?
8. Які чинники формують пропозицію робочої сили ?

9. Які чинники формують попит робочої сили ?
10. Що таке внутрішній ринок робочої сили ?
11. Що таке зовнішній ринок робочої сили ?
12. Що таке сегментація ринку праці ?
13. Кого вважають зайнятими ?
14. Кого вважають безробітними ?
15. Що таке безробіття і які його види ?
16. Як визначається рівень безробіття ?
17. Які чинники впливають на рівень безробіття ?
18. Що таке трудові ресурси ?
19. Як класифікуються трудові ресурси підприємств ?
20. Що таке робоча сила ?
21. Категорії і структура персоналу підприємства .
22. Що таке баланс праці і трудових ресурсів?
23. Яка мета складання балансу праці ?
24. Як визначити баланс праці ?
25. Що таке нормативний запас праці, яка його величина?
26. Як визначити коефіцієнт використання запасу праці ?
27. Що таке сезонність праці?
28. Як визначити коефіцієнт сезонності ?
29. Як визначити коефіцієнт розмаху сезонності ?
30. Як визначити середньорічну кількість працівників ?
31. Як визначити тривалість робочого дня ?
32. Шляхи раціонального використання трудових ресурсів.

Тема 9. Продуктивність праці

1. Характер праці.
2. Поняття, суть і показники продуктивності праці.
3. Мотивація і оплата праці. Шляхи підвищення продуктивності праці.

Суть і поняття праці як природної необхідності людей. Праця, як основний засіб інвестування. Продуктивність праці, суть і значення її підвищення для підприємств. Методика визначення продуктивності праці. Трудомісткість продукції. Мотивація праці. Система мотивів праці і ієрархія потреб працівника. Класифікація методів мотивації. Матеріальні мотиви, форми і системи оплати праці. Технічні, технологічні, економічні, соціальні і природні чинники продуктивності праці. Шляхи підвищення продуктивності праці.

Під ***працею*** розуміють – цілеспрямовану діяльність людини в процесі якої вона (людина) використовує свої сили і знання, щоб пристосувати сили природи до своїх життєвих потреб.

Працею називають лише працю людей і вона вимірюється затратами робочого часу. Не можна ототожнювати працю і роботу.

Праця – це є природна необхідність людей, які володіють певною робочою силою. Споживання її в процесі виробництва відображається в одержаному результаті. Результат же, в значній мірі, залежить від рівня розвитку продуктивних сил.

Жива праця – це затрати робочого часу тієї категорії працівників, яка виробляє продукцію на заключному етапі.

Минула праця це та, яка затрачена на попередніх етапах виробництва і, яка втілена у машинах та різних видах сировини і матеріалів.

Продуктивність праці – це здатність конкретної праці виробляти за одиницю часу певну кількість споживчих вартостей, виконувати відповідний обсяг робіт або надавати визначену кількість послуг.

Прямі затрати – це затрати безпосередніх виробників, що зайняті на виробництві продукції, це найбільш активна і цінна праця.

Непрямі затрати – це затрати пов'язані з організацією і управлінням виробництвом. сюди відносять затрати праці спеціалістів, адмінуправлінського персоналу, облікового апарату і т. д.

Показником продуктивності праці, який найбільш повно характеризує ефективність використання трудових ресурсів підприємств є кількість виробленої продукції в розрахунку на одного середньорічного працівника і визначається він за формулою:

$$Пп = \frac{Вп}{\sum СРП} \qquad \frac{грн.}{СРП} \quad ,$$

де: Вп – вартість валової продукції, грн.

$\sum$ СРП – кількість середньорічних працівників, чол.

Для визначення прямих показників продуктивності праці використовують вироблену продукцію і затрати живої праці. Їх визначають діленням обсягу продукції в натуральному або вартісному обчисленні на час, який затрачено на її виробництво.

$$Пп = \frac{Вп}{Т} \qquad \frac{ц, грн.}{люд.-год.} \quad ,$$

де: Вп – валова продукція в натуральному або вартісному виразі, ц, грн.;

Т – затрати праці на виробництво продукції, люд.-год.

Трудомісткість визначають за формулою:

$$t = \frac{Т}{Вп} \qquad \frac{люд.-год.}{ц} \quad ,$$

де: Т – затрати праці на виробництво продукції, люд.-год.;

Вп – обсяг виробленої продукції в натуральному виразі, ц.

Мотив відображає сукупність внутрішніх потреб суб'єкта, що спонукають його до діяльності для досягнення певного стану, зумовленого об'єктивними та суб'єктивними умовами.

Заробітна плата – це винагорода або заробіток, обчислений у грошовому виразі, який за трудовим договором роботодавець сплачує працівникові за роботу, яку виконано або надані послуги.

Оплата праці підприємств, як правило складається з основної і додаткової.

При ***відрядній формі*** заробітної плати в основу мірила праці покладено кількість виробленої працівником продукції або виконаний обсяг робіт, а величина заробітку знаходиться в прямій пропорційній залежності від її кількості та якості, виходячи із встановленої відрядної розцінки.

При ***погодинній формі*** заробітної плати мірилом праці виступає відпрацьований час, а заробіток виконавцю нараховується згідно з його тарифною ставкою чи посадовим окладом з урахуванням фактично відпрацьованого часу та рівня кваліфікації працівника.

При ***прямій відрядній системі*** розрахунок заробітку здійснюється множенням кількості виробленої продукції на її розцінку.

Непряму відрядну систему оплати праці використовують для визначення заробітку працівника, що обслуговує основне виробництво.

При ***відрядно-преміальній системі*** оплата праці включає в себе відрядний заробіток і величину премії, що заохочує до збільшення виробництва певного обсягу продукції.

Відрядно-прогресивна система застосовується для стимулювання збільшення обсягів виробництва продукції. Робота виконана в межах встановленого обсягу оплачується за прийнятими розцінками, а робота виконана понад норму – за прогресивно зростаючими розцінками.

Акордна система оплати праці встановлюється працівникові або групі працівників за виконання всього комплексу робіт із визначенням кінцевого його строку.

При використанні ***простої погодинної системи*** заробіток працівника визначається множенням годинної тарифної ставки відповідного розряду на кількість відпрацьованих годин.

При ***погодинно-преміальній системі*** заробіток працівника залежить від тарифної ставки, відпрацьованого часу та премії за досягнення певних кількісних або якісних показників.

Оплата праці ***за посадовими окладами*** використовується для категорії тих працівників, робота яких має стабільний характер.

Мотивація праці – це одна із найважливіших функцій менеджменту, яка являє собою стимулювання працівника або групи працівників до діяльності по досягненню мети підприємства через задоволення їх власних потреб.

Природноклiматичні чинники такі як структура та родючість ґрунту, кількість опадів, температурний режим, тощо, які можуть негативно або позитивно впливати на кінцеві результати виробництва.

Технологічні чинники представляють собою рівень забезпечення підприємств технікою, її досконалістю, рівень освоєння ресурсоощадних і індустріальних технологій, зростання оснащеності засобами виробництва і підвищення їх надійності.

Організаційні чинники **–** це раціональний рівень спеціалізації і концентрації виробництва, запровадження прогресивних форм організації виробництва і праці, розвиток кооперативних відносин між виробниками і переробниками продукції.

Соціально-економічні чинники **–** це матеріальна зацікавленість працівників, підвищення кваліфікації кадрів, покращення технологічної і трудової дисципліни, забезпечення належних умов праці і відпочинку, охорони праці, житлових умов, медичного і комунально-побутового обслуговування і інші.

Напрями підвищення продуктивності праці:

Перший – джерела, що забезпечують збільшення обсягів виробництва.

Другий – джерела, що забезпечують зниження трудових затрат.

Третій – джерела комплексного впливу, що водночас забезпечують ріст виробництва продукції і зниження трудових затрат.

Питання для самоконтролю :

1. Що таке праця ?
2. Чому праця є джерелом вартості і багатства людей ?
3. Що таке продуктивність праці?
4. Що таке жива і уречевлена праця ?
5. Як поділяється минула праця?
6. Яка праця є джерелом утворення прибутку ?
7. Як визначити рівень продуктивності праці ?
8. Як визначити трудомісткість продукції ?
9. Що таке ефективність праці ?
10. Яка залежність між рівнем продуктивності праці і трудомісткістю продукції ?
11. Як визначити річний рівень продуктивності праці ?
12. Назвіть прямі показники продуктивності праці.
13. Як розуміти прямі затрати праці ?
14. Які затрати праці включають у непрямі ?
15. Як визначити ступінь зниження трудомісткості ?
16. Від яких чинників першого порядку залежить рівень продуктивності праці ?
17. Які умови підвищення рівня продуктивності праці ?
18. Що таке мотив і мотивація праці ?

19. Назвіть систему мотивів праці.
20. Подайте ієрархію потреб працівника.
21. Що таке оплата праці і назвіть її форми.
22. Що таке відрядна форма оплати праці ?
23. Назвіть систему відрядної форми оплати праці.
24. Що таке погодинна форма оплати праці і назвіть її систему .
25. Що віднести до економіко-організаційних чинників підвищення продуктивності праці ?
26. Що віднести до соціальних чинників підвищення продуктивності праці?
27. Що віднести до природних чинників продуктивності праці ?
28. Що віднести до технічних чинників підвищення продуктивності праці ?
29. Що віднести до технологічних чинників продуктивності праці ?

Тема 10. Інвестиційна діяльність підприємств

1. Поняття інвестицій та інвестиційної діяльності. Джерела, види інвестицій та їх класифікація.
2. Лізинг, як особлива форма інвестицій.
3. Ефективність інвестицій.

Поняття і походження терміну інвестиції. Роль і значення інвестицій. Реальні і фінансові інвестиції. Інвестиційна діяльність і основні напрями. Джерела інвестицій. Класифікація інвестицій: за обсягом вкладень; по характеру участі; за об'єктами вкладення, по часу інвестування; по формі власності; за регіональною програмою; за об'єктом вкладень. Лізинг і його переваги. Оперативний і фінансовий лізинг. Класифікація лізингу по типу і способу передачі майна. Ефективність інвестицій. Послідовне, паралельне і інтервальне отримання прибутку.

Термін „інвестиції“ походить від латинського слова “invest”, що означає “вкладати”, тобто, в будь-якому випадку інвестування пов’язується з певними вкладеннями. ***Інвестиції*** – це значно ширша економічна категорія, ніж довгострокове вкладення капіталу в економіку (виробничі фонди), оскільки вони можуть впроваджуватись в найрізноманітніших формах: ***реальній, фінансовій, інтелектуальній, інноваційній***

Інвестиції – це всі види активів (коштів), що вкладаються в господарчу діяльність з метою отримання доходу.

Інвестиції – це видатки на створення, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння основного капіталу, а також на пов'язані з цим зміни оборотного капіталу, оскільки зміни у товарно-матеріальних запасах здебільшого залежать від руху видатків на основний капітал.

Реальні інвестиції – це вкладення у виробничі фонди (основні і оборотні). Переважно це вкладення у матеріальні активи – будівлі, обладнання, споруди і інші товарно-матеріальні цінності, а також нематеріальні активи (патенти, ліцензії, "ноу-хау", техніка, науково-практична, інструктивна, технологічна, проектно-кошторисна і інша документація.

Згідно чинного законодавства ***інвестиції*** – це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті яких створюється прибуток або досягається соціальний ефект. До таких цінностей належать: грошові кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери, рухоме і нерухоме майно; майнові права, пов'язані з авторським правом, досвідом та іншими видами інтелектуальних цінностей; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичок і виробничого досвіду, необхідного для організації тієї чи іншої діяльності у сфері виробництва, але не запатентованої (ноу-хау); права користування землею, водою, ресурсами будинками, спорудами, обладнанням, а також інші майнові права; інші цінності.

Інвестиційна діяльність – це сукупність практичних дій щодо реалізації інвестицій і включає в себе три основні етапи: ***формування нагромаджень – вкладення ресурсів (безпосереднє інвестування) – одержання прибутку.***

Основні напрями інвестиційної діяльності підприємств: вкладення коштів в рухоме і не рухоме майно; придбання акцій і інших цінних паперів; придбання або створення нематеріальних активів.

Джерела інвестицій: власні, позичкові, залучені і бюджетні.

Власні джерела включають – прибуток, амортизаційні відрахування, виручка від реалізації і ліквідації основних засобів, одержану страховку за основні засоби, що потерпіли в наслідок стихійного лиха.

Позичкові джерела – це, в основному, банківські і бюджетні кредити, облігаційні позики.

Залучені кошти – це кошти одержані від продажу акцій, взяті в оренд пайові і добровільні внески громадян і юридичних осіб.

Бюджетні інвестиції – здійснюються частково або повністю державою на втілення капіталомістких або важливих, з точки зору держави, проектів.

Валові інвестиції – являють собою загальний, сукупний об'єм інвестицій за конкретний період, спрямованих на нове будівництво, придбання засобів праці і приріст товарно-матеріальних засобів.

Чисті інвестиції – являють собою обсяг валових інвестицій, зменшених на суму амортизаційних відрахувань в певному періоді.

Реальні інвестиції – це вкладання засобів у реальні активи, як матеріальні так і не матеріальні, пов'язані з науково-технічним прогресом.

Фінансові інвестиції – це вкладання грошових коштів у різні фінансові інструменти і активи, перед усім у цінні папери.

Прямі інвестиції – безпосереднє вкладення коштів інвестором в об'єкти інвестування; (прямі інвестиції звичайно здійснюються без фінансових посередників у виробничі фонди з метою одержання доходу і участі в управлінні виробництвом.

Непрямі інвестиції – це опосередкована участь інвестора у виборі об'єкта інвестування і вкладанні коштів іншими особами (фінансовими посередниками).

Короткотермінові інвестиції – це вкладення капіталу на період не більше одного року (наприклад, короткострокові депозитні внески, купівля короткострокових ощадних сертифікатів і т. ін.).

Довготермінові інвестиції – це вкладання капіталу на період понад один рік.

Приватні інвестиції – вкладання коштів, які роблять громадяни і приватні підприємства.

Державні інвестиції – це вкладання капіталу, яке проводять центральні та місцеві органи влади й управління бюджетних, позабюджетних фондів і позичених коштів.

Іноземні інвестиції – це вкладання капіталу іноземних громадян, юридичних осіб і держав.

Спільні інвестиції – це вкладання юридичних осіб та громадян країни та іноземних держав.

В***нутрішні інвестиції*** – вкладення коштів у об'єкти інвестування, розміщені в межах даної країни.

З***овнішні*** – вкладення коштів у об'єкти інвестування, розміщені за межами даної країни.

Іноземні інвестиції - інвестиції, які здійснюються в даній країні іноземним інвестором.

Лізинг – це вид оренди, якому притаманні елементи позичкових операцій, що надає йому схожість з кредитом. Він включає в себе компоненти, як внутрішньої так і зовнішньої діяльності.

Лізинг – це вид оренди різних машин, техніки, обладнання, засобів транспорту, комп'ютерів, виробничих приміщень і інших, як правило з наступною передачею їх у власність лізенгоодержувачу.

Лізингодавець (лізингова компанія) - фізична або юридична особа, що придбала засоби у власність і передає їх у тимчасове володіння і використання лізенгоодержувачу, за певну плату і на договірних умовах.

Лізингоодержувач – фізична або юридична особа, що бере майно в користування, у відповідності з договором лізингу.

Продавець – фізична або юридична особа, що продає лізингодавцю майно, що є предметом договору лізингу.

Банки і страхові компанії, які надають кредити для придбання майна і обладнання та здійснюють його страхування.

Фінансовий – лізинг майна з повною сплатою його вартості. Фінансовий лізинг – комплекс економічних і майнових відносин, що виникають у зв'язку з придбанням майна у власність з подальшим його передаванням у тимчасове користування за відповідну плату на строк, наближений за тривалістю до строку його експлуатації та амортизації всієї або більшої частини вартості майна.

Оперативний лізинг – характеризується тим, що строк, на який майно передається в тимчасове користування, менший від нормативного строку служби майна.

Прямий лізинг – коли власник майна безпосередньо сам здає об'єкт в лізинг лізингоодержувачу, при цьому складається двостороння угода.

Не прямий лізинг – коли передача майна лізингоодержувачу відбувається через посередника.

Зворотній лізинг або лізбек – майно здається в лізинг тій особі у якої воно викуплене.

Лізинг рухомого майна – транспортні засоби, автомобілі, автобуси.

Лізинг нерухомості – будівлі, споруди, передавальне устаткування, комунікації.

Лізинг обладнання – окремі машини і обладнання.

Груповий лізинг – оренда великих майнових комплексів (заводи, комбінати).

Лізинг "секонд – хенд" – оренда майна, що було в експлуатації.

Чистий лізинг – де всі зобов'язання бере на себе лізингоодержувач.

Внутрішній – коли всі учасники є однієї країни і ***міжнародний*** – коли хоч один учасник може бути іноземцем.

Інвестування і отримання прибутку можуть бути декількох видів:

- ***послідовне*** протікання інвестицій і отримання прибутку – прибуток одержуємо зразу після введення в експлуатацію інвестованого майна.

- ***паралельне*** протікання інвестицій і отримання прибутку – можливе отримання прибутку до завершення інвестицій (після першого етапу).
- ***інтервальне*** протікання процесу інвестицій і одержання прибутку – коли між процесом інвестування і отриманням прибутку проходить певний час.

Поріг рентабельності – це такий момент в діяльності фірми, коли не отримується ні прибутку, ні втрат, тобто, доходи від реалізації є рівними власним змінним витратам на продукцію і постійним витратам за даний період.

Поріг рентабельності або ступінь ризику здійснення інвестованого проекту можна визначити застосувавши формулу:

$$Н_б = \frac{Пв}{Тп - Зв} \times 100,$$

де $Т_П$ – вартість реалізованої продукції, грн;

$П_В$ – постійні витрати, грн;

$З_В$ – обсяг змінних витрат, грн;

Питання для самоконтролю :

1. Що таке інвестиції **?**
2. Що таке інвестиційна діяльність **?**
3. Назвіть інвестиції за формою впровадження ?
4. Що таке реальні інвестиції ?
5. Що таке фінансові інвестиції ?
6. Які основні напрями інвестиційної діяльності підприємств ?
7. Які є джерела інвестицій ?
8. Як класифікуються інвестиції за обсягом вкладень ?
9. Як класифікуються по характеру участі ?
10. Як класифікуються інвестиції по часу інвестування ?
11. Як класифікуються інвестиції по формі власності ?
12. Як класифікуються інвестиції за регіональною програмою ?
13. Що таке лізинг ?
14. Назвіть основні переваги лізингу .
15. Хто може виступати лізингодавцем ?
16. Що таке фінансовий лізинг ?
17. Назвіть умови фінансового лізингу .
18. Що таке оперативний лізинг ?
19. Назвіть умови оперативного лізингу ?

20.Як класифікується лізинг по способу передачі майна ?
21.Як поділяється лізинг в залежності від типу майна ?
22.Який є лізинг по характеру платежу ?
23.Що означає послідовне інвестування і отримання прибутку ?
24.Що означає паралельне інвестування і отримання прибутку ?
25.Що означає інтервальне інвестування і отримання прибутку ?
26.Що означає поріг рентабельності інвестиційного проекту ?

Тема 11. Якість, стандартизація і сертифікація продукції

1. Поняття і показники якості продукції.
2. Методи оцінки і управляння якістю продукції.
3. Стандартизація і сертифікація продукції.

Корисність та якість товару. Показники якості: одиничні, комплексні, біологічні, технологічні, естетичні і екологічні. Методи оцінки якості. Коефіцієнт заліковості продукції. Управління якістю та основні способи її підвищення. Стандартизація продукції. Державні та галузеві стандарти та технічні умови сертифікації продукції: обов'язкова і добровільна.

Кожний товар повинен бути носієм різних конкретних властивостей, що відображає його корисність і відповідати певним вимогам людини. Корисність товару характеризується споживчою вартістю, а споживча вартість має визначатись відповідною якістю.

Якість – це сукупність властивостей продукції, що обумовлюють її придатність задовольняти певні потреби споживача відповідно до свого призначення.

Підвищення якості продукції рівнозначно зростанню обсягів її виробництва, але при значно менших витратах і на основі цього економію всіх видів ресурсів, що використовує підприємство.

Показник якості – це кількісний вираз однієї або кількох однорідних властивостей продукції, що відповідають запитам споживачів стосовно до її цільового призначення і умов використання.

Рівень якості визначають як відношення фактичного показника якості до нормативного.

Одиничні характеризують будь – яку одну властивість продукції.

Комплексні відображають кілька властивостей продукції.

Для визначення рівня якості продукції застосовують такі методи:

Реєстраційний – здійснюється на основі спостереження та підрахунку кількості певних подій, явищ, предметів або витрат за одиницю часу.

Органолептичний метод широко використовується в практиці для оцінки якості продукції самою людиною, на підставі інформації, яку вона одержує від органів чуття за допомогою зору, нюху, смаку і дотику.

Лабораторний метод – дає більш точну і об'єктивну оцінку якості продукції, яка визначається за допомогою технічних засобів у лабораторних умовах. Використовуючи вимірювальні засоби визначають фізичні, хімічні, механічні і технологічні властивості продукції.

Соціологічний метод – усні опитування, спеціальні анкетування, шляхом організації різних виставок конференцій аукціонів тощо їх організатори узагальнюють інформацію, виявляють побажання і претензії споживачів і на основі цього вносяться зміни в технологічний процес з метою поліпшення якості продукції.

Економіко-статистичний метод – використовується для визначення в ході аналізу відхилення окремих показників якості від прийнятих стандартів.

Коефіцієнт заліковості – визначається діленням залікового обсягу продукції на її фізичну масу. При цьому використовуються порівняння фактичних показників з стандартними і визначається їх відхилення.

Управління якістю – це дії і заходи підприємства при виробництві продукції з метою забезпечення і підтримання необхідного рівня її якості.

Якість роботи характеризується сукупністю показників, що відображають найбільш суттєві ознаки якості її виконання.

Стандартизація продукції – це встановлення і застосування єдиних правил з метою упорядкування, узаконення і запровадження показників і норм якості продукції, а також відпрацювання у сфері виробництва технологічних процесів і операцій відповідно до цих вимог.

У залежності від важливості і рівня виробництва на продукцію можуть розроблятися різні види стандартів.

Державні стандарти розробляють в основному на продукцію, що використовується в машинобудуванні, для населення і народного споживання, а також на продукцію, яка використовується як комплектуючі для інших галузей.

Галузеві стандарти розробляють лише тоді, коли відсутні державні стандарти, або за необхідності встановлення таких вимог, котрі доповнюють чи покращують їх.

Особливим нормативним документом є *технічні умови*, які містять вимоги, що регулюють відносини між виробником і споживачем продукції. Вони регламентують норми і вимоги щодо якості тих видів продукції для яких державні або галузеві стандарти не розробляються.

Сертифікація – це один із способів підтвердження відповідності продукції поставленим вимогам або оцінка продукції з точки зору її відповідності вимогам стандарту. Сертифікат підтверджує її безпечність і чистоту для споживача, а її виробництво не нанесе шкоди навколишньому середовищу і сприятиме розвитку та участі суб'єктів підприємницької діяльності в міжнародному економічному співробітництві.

Обов'язкова сертифікація здійснюється виключно в межах державної системи управління суб'єктами господарювання з метою визначення відповідності продукції до вимог стандартів. Обов'язкова сертифікація продукції проводиться на її безпечність і екологічність з метою виходу на міжнародний ринок.

Добровільна сертифікація може проводитись з ініціативи самих суб'єктів господарювання на відповідність продукції вимогам, що не

підлягають обов'язковій сертифікації. Без добровільної сертифікації продукція реалізується, як правило, за цінами у кілька разів нижчими від світових.

Питання для самоконтролю.

1. Як пов'язані між собою споживча вартість і якість товару.
2. Корисність товару, її суть.
3. Що таке якість товару ?
4. На що впливає якість продукції ?
5. Чому сприяє якість продукції ?
6. Що забезпечує якість продукції ?
7. Що покращує якість продукції ?
8. Що таке показник якості продукції ?
9. Що таке рівень якості продукції ?
10. Які основні завдання підприємства щодо підвищення якості вироблюваної продукції ?
11. Що таке одиничні і комплексні показники якості продукції
12. Що таке органолептичний метод оцінки якості продукції ?
13. Що таке лабораторний метод оцінки якості продукції ?
14. Як визначити коефіцієнт заліковості продукції ?
15. Що таке управління якістю продукції ?
16. Назвіть чинники, що впливають на якість продукції ?
17. Назвіть технічні способи підвищення якості продукції ?
18. Подайте організаційні чинники підвищення якості продукції.
19. Назвіть економічні та соціальні способи підвищення якості продукції ?
20. Що таке стандартизація продукції ?
21. Назвіть принципи стандартизації продукції ?
22. Що таке сертифікація продукції ?
23. В чому суть державних стандартів ?
24. Що таке галузеві стандарти і технічні умови ?
25. Що таке обов'язкова і добровільна сертифікація ?

Тема 12. Ціни і ціноутворення на продукцію підприємств

1. Економічна суть і функції ціни.
2. Види і системи цін на продукцію підприємств.
3. Принципи і методи ціноутворення.
4. Ціновий механізм ринкової економіки.

Поняття цін. Економічне значення ціни в розвитку підприємства. Функції цін. Розвиток системи ціноутворення. Структура і масштаб цін.

Види цін: за характером обороту, за ступенем впливу держави на їх формування; за спосо

бом фіксації. Етапи процесу ціноутворення. Мета цінової політики підприємства. Методи і принципи ціноутворення. Економічно обґрунтована ціна. Попит і пропозиція – регулятори формування ціни і обсягів виробництва продукції. Закон попиту і закон пропозиції. Рівновага ціни. Основні функції ціни в ринковій економіці. Стимулююча, розподільча і сигнальна. Раціоналізм підприємства і раціоналізм споживача.

Ціна – це грошовий вираз вартості товару. Вона завжди наближається до ціни виробництва, (що дорівнює сумі витрат виробництва й середнього прибутку) та відображає рівень суспільно необхідних затрат праці.

Обліково-вимірювальна функція полягає в тому, що вона є засобом обліку і вимірювання витрат на виробництво продукції.

Розподільча функція полягає в тому, що за допомогою цін, які відхиляються від вартості здійснюється перерозподіл частини доходів підприємств, організацій і населення в інші галузі і виробництва.

Стимулююча функція використовується для мотивації збільшення обсягів виробництва продукції шляхом підвищення ціни.

Регулююча функція ціни полягає у вирівнюванні величини попиту і пропозиції і тим самим збільшує або зменшує поставку товарів і послуг на ринок.

Під ***структурою ціни підприємства*** розуміють питому вагу в її складі окремих частин вартості – собівартості і прибутку. Структура цін знаходиться в не розривному зв’язку з їх рівнем, під яким розуміють ступінь відображення в цінах вартості продукції.

Оптові ціни являють собою такі, за якими закупівельні підприємства, організації і фірми реалізують продукцію великими партіями підприємствам замовникам, а також підприємствам і організаціям, що здійснюють роздрібну торгівлю.

Закупівельні ціни **–** це такі, за якими підприємства і населення продають свою продукцію для державних потреб з метою подальшої переробки.

Роздрібні ціни – це ціни, що самостійно визначаються торгівельними підприємствами і за якими товари реалізуються в роздрібній торгівлі не залежно від того кому продукція реалізується.

Ціни торгового ринку – це такі, які складаються в процесі реалізації продукції підприємствами всіх форм власності, в тому числі і населення. Їх рівень формується з врахуванням попиту і пропозиції та рівня цін в державній та кооперативній торгівельній мережі.

Комісійні ціни – це такі, за якими підприємства споживчої кооперації приймають продукцію від підприємств різної форми власності, в тому числі населення.

Постійні ціни – це ціни, що використовуються для характеристики рівня динаміки виробництва валової продукції.

Заставні ціни, які використовуються при закупівлі продукції або надання кредиту підприємствам під заставу.

Ціни на будівельну продукцію або ***кошторисні.*** Ці ціни покладені в основу при розрахунку кошторисної вартості спорудження об'єктів будівництва. За цими цінами підприємства проводять розрахунки з будівельними організаціями, приймають на баланс будівлі і споруди та розраховують розмір амортизації.

Ціни і тарифи на послуги, які встановлюються підприємствами вантажного та залізничного транспорту на перевезення вантажів, підприємствами побутового обслуговування, зв'язку, банками, юридичними і консультаційними конторами на різні виробничі і не виробничі послуги, що надаються населенню.

Світові ціни – це грошовий вираз міжнародної вартості товарів, що реалізуються на світовому ринку.

Вільна або договірна ціна **–** це ціна**,** що її самостійно визначає підприємство, безпосередньо на ринку при реалізації товару.

Регульована ціна – її рівень регулюється державою.

Фіксована ціна **–** встановлюється державними органами на обмежене коло товарів.

Контрактні, які встановлюються за згодою сторін і зареєстровані в контракті.

Трансфертні ціни **–** це такі, які покладені в основу взаєморозрахунків при реалізації продукції між виробничими підрозділами одного підприємства.

Біржові ціни **–** це такі, які використовуються при реалізації продукції через біржі.

Економічно обґрунтовану ціну можна виразити наступною формулою:

$$Ц = c + v + m^{/} \quad ,$$

де $c + v$ - собівартість продукції;

$m^{/}$ - прибуток, що залишається в підприємстві.

Ціни на продукцію підприємств повинні бути ***економічно обґрунтованими***. Вважливим принципом є формування ***рівноваги цін*** на продукцію підприємств різних галузей**.** Важливим є ***поєднання вільного ціноутворення*** з державним регулюванням цін. Рівень цін повинен встановлюватись з ***врахуванням її якості.***

Ринок – це механізм, що зводить разом покупці і продавців з метою реалізації їх цілей. Найпростішими і водночас найголовнішими економічними підйомами, які діють на ринку і регулюють його функціонування як системи, зокрема впливають на процес формування цін і обсягів виробництва, є попит і пропозиція.

Попит – це бажання і можливість споживача придбати товар або послугу в певний час і в конкретному місці. Бажання не завжди відповідає

можливості. Бажання лише тоді стає реальним, коли підкріплюється фінансовими можливостями споживача.

Пропозиція – це та кількість товарів, які продавці можуть і бажають запропонувати покупцю в певний час і в конкретному місці.

Точка перетину кривої попиту і пропозиції називається ***точкою рівноваги***.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке ціна ?
2. В чому полягає стимулювальна функція ціни ?
3. В чому полягає регулювальна функція ціни ?
4. В чому полягає облікова функція ціни ?
5. В чому полягає розподільча функція ціни ?
6. Що включає в себе ціна ?
7. Який зв’язок ціни із собівартістю продукції ?
8. Що таке розрахункова ціна ?
9. Як розумієте закон попиту ?
10. Як розумієте закон пропозиції ?
11. У чому суть вимірювально-інформаційної функції ціни ?
12. Що таке світові ціни ?
13. Що таке ціна реалізації ?
14. Як визначити середню ціну реалізації ?
15. Як диференціюються ціни залежно від каналів реалізації продукції ?
16. Як встановлюються ціни комісійної торгівлі ?
17. Що означає договірна ціна ?
18. Яке місце ціни у вирівнюванні економічних умов господарювання ?
19. Що включає в себе економічне обґрунтування закупівельної ціни ?
20. Що потрібно розуміти під рівнем цін ?
21. Поясніть стимулюючу функцію ціни в ринковій економіці.
22. Поясніть розподільчу функцію ціни в ринковій економіці.
23. Поясніть сигнальну функцію ціни в ринковій економіці.
24. Як залежать ціни від якості продукції ?
25. Що означає ціна рівноваги ?
26. Що є основним елементом у структурі розрахункової ціни ?
27. Що таке паритет цін ?
28. Які чинники впливають на розмір цін ?
29. Основні принципи ціноутворення .
30. Що впливає на рівень ринкової ціни ?
31. Що таке зміна попиту ?
32. Що таке зміна величини попиту ?
33. Що таке ціна кошторисної вартості ?
34. Що таке тариф ?

35. Що таке оптові, гуртові ціни ?
36. Система цін на продукцію.
37. Що таке постійні ціни ?
38. Що таке договірна ціна ?
39. Як впливає попит на формування ринкової ціни ?
40. Як впливає пропозиція на формування ринкової ціни ?
41. Що таке закупівельна ціна ?
42. Що таке роздрібна ціна ?
43. Що таке ціни торгового ринку ?
44. Які основні напрями вдосконалення ціноутворення ?
45. Як встановлюється розмір ринкової ціни на продукцію ?
46. За яких показників якості продукції зростає рівень цін ?
47. Як впливає ціновий чинник на рівень рентабельності ?
48. Що таке вільні ціни ?
49. Що таке лібералізація цін ?

Тема 13. Ринок та ринкові відносини

1. Ринок. Його суть і функції.
2. Діяльність підприємств у ринкових умовах.
3. Інфраструктура ринку.

Ринок – як система економічних відносин в сферах виробництва, обліку і розподілу товарів. Ринок і його функції. Взаємодія функцій ринкового середовища. Передумови, функціонування ринку. Система ринків. Види орієнтації виробника: виробнича, розподільча і маркетингова. Їх суть, основа і відмінності. Функції інфраструктури ринку. Завдання інфраструктури. Класифікація інфраструктури ринку. Біржі. Товарні біржі. Гуртовий ринок. Аукціони.

Ринку, як економічному механізму, властивий економічний і соціальний характер, оскільки остаточними суб'єктами ринку і обміну, який в ньому відбувається, є люди. ***Ринок*** в ідеалі – це саморегульований соціально-економічний механізм, який забезпечує здійснення обміну товарами в суспільстві. Економічний механізм, під яким розуміється ринок у всіх його формах, завжди є лише сукупністю умов для здійснення згаданого обміну у різних його формах.

Звести поняття ринку лише до конкретного місця в просторі, де відбуваються торгові операції недостатньо, як і недостатньо сприймати ринок лише як систему відносин між виробником і споживачем на стадії обміну. Основою рисою ринку є те, що він вирівнює пропозицію і попит на товари з допомогою ціни. В разі появи надлишку продукції певного виду на ринку, ціна на неї падає, чим приваблює споживачів до придбання товару. Як наслідок, кількість продукції зменшується і цим самим обмежується її пропозиція на ринку. Якщо ж товар стає в дефіциті - підвищується ціна на продукцію, покупці ведуть себе стримано і пропозиція товару зростає.

Ринок являє собою систему економічних відносин в умовах яких відбувається виробництво, обіг і розподіл товарів.

Ринку притаманні певні властивості та функції і як система соціально-економічних відносин він формується і діє на підставі стихійного механізму, основними елементами якого є попит і пропозиція товару. Цим самим ринок є регулятором обсягів виробництва продукції і її структури, здійснює регулюючий вплив на економіку країни в цілому та формує відносини між окремими галузями. З його допомогою відбувається обмін товарів на основі еквівалентності.

Функції ринку. Стабілізуючи попит і пропозицію, не допускаючи ні дефіциту ні перевиробництва – ринок виконує ***інформаційну*** функцію. Використовуючи взаємодію попиту і пропозиції ринок дає відповідь на питання: Що виробляти? Скільки і для кого виробляти? Як виробляти? і тим самим відбувається прояв ***регулюючої*** функції виробництва і споживання продукту. Ринок виконує функцію ***ціноутворення і стабілізації цін*** на продукцію. ***Конкуренція*** за своєю природою виконує роль регулятора обсягів виробництва, підвищення якості продукції і зниження витрат на її одиницю, спонукаючи виробників активно впроваджувати науково-технічні досягнення, вдосконалювати технологію і організацію праці та знижувати витрати. Ринок забезпечує ***визнання***

суспільного характеру праці і особливістю дії ринкового механізму є те, що суспільне визнання праці, втіленої в товарі, відбувається за межами виробництва у сфері обміну тоді, коли продукція продана. Таким чином, ринок виступає посередником між виробниками і споживачами, даючи їм можливість винайти найбільш вигідний варіант купівлі-продажу. Виконуючи функцію ***посередника*** ринок створює умови обміну результатами їх діяльності. Ринок забезпечує збут продукції високої ***якості***. Ринок служить потужним засобом ***зниження витрат*** виробництва і собівартості продукції. Вироблена продукції з високою собівартістю вимагає високої ціни, щоб повернути витрати виробництву, але її ніколи не купить споживач, якщо поряд буде пропозиція аналогічного товару за нижчою ціною в основі якої лежить нижча собівартість. Завданням конкуренції є посилення функції регулювання та створення виробникам відповідних умов для завоювання ринку у боротьбі за споживача та забезпечення одержання сталого прибутку. Цим самим проявляється дія функції ***санування***. Ринок через конкуренцію очищає своє середовище від виробників неконкурентоспроможної продукції і в такий спосіб підтримує найефективніших.

Для ефективного функціонування ринку необхідні певні передумови.

- Економічна свобода вибору видів і форм діяльності для всякого суб'єкта господарювання. Це означає, що підприємство самостійно вибирає, що і як йому виробляти і де реалізувати вироблену продукцію.
- Право власності господарюючих суб'єктів на засоби виробництва, результат виробництва і доходи. Це означає, що фізичні юридичні особи повинні мати чітко визначені права на свою власність – володіти, користуватися і розпоряджатися нею. При цьому повинна забезпечуватися рівноправність різних форм власності.
- Вільна конкуренція. Багатоукладність економіки і вільна господарська поведінка між окремими суб'єктами автоматично підтримує умови конкурентної боротьби.

- Створення ринкової інфраструктури. Зокрема, наявність товарних бірж, системи оптової і роздрібної торгівлі, маркетингових організацій, фондових і валютних бірж, кредитних установ тощо.
- Передбачлива державна політика повинна давати можливість населенню і підприємствам прогнозувати свій стан і діяльність не боячись непередбачливих її рішень, державне втручання в діяльність підприємств має бути обмеженим, а інфляція і обкладення податками – стабільними.

В ринкових умовах багатогранну діяльність підприємства забезпечує система спеціалізованих ринків таких як: ринок землі; ринок засобів виробництва; ринок робочої сили; ринок фінансів; ринок інформації; ринок інтелектуальної власності; ринок послуг; валютний ринок; ринок предметів споживання.

В залежності від економічного устрою і пануючої системи відносин в країні господарська діяльність підприємства може бути зорієнтована на певний вид.

Виробнича орієнтація. Виробнича орієнтація не дбає про асортимент і кількість товару. Ємний ринок і "обґрунтована ціна" може спожити все, що виробляється. Виробнику не під силу, тай нема необхідності контролювати реалізацію вироблених товарів. Його турботи зосереджені лише на виробництві продукції. Доход виробник одержує зразу після реалізації продукції. Його величина залежить лише від встановленої ціни та витрат понесених виробником на виробництво і транспортування продукції.

Розподільча орієнтація. Орієнтує виробника не попит і пропозиція товару, а лише мета і можливості. При цій орієнтації забезпеченість ресурсами, витрати і організація процесу виробництва покладаються на виробника. Споживач зорієнтований лише на наявність і якість товару та доступність ціни. Проте, при даній орієнтації, доход виробнику поступить

лише після реалізації товару споживачу. Його величина залежать від кількості реалізованої продукції, її якості, ціни, попиту і пропозиції.

Маркетингова орієнтація. Маркетингова орієнтація будується на вивчені потреб споживача. Ці дослідження основою, орієнтиром і відправною точкою для виробника. Саме вивчення ринку товарів (що потрібно споживачу і в якій кількості, скільки є конкурентів і їх можливості по виробництву певного виду продукту) орієнтує виробника. При даній орієнтації виробник буде виробляти той вид продукції і таку кількість потреба якої є на ринку. Регулятором при маркетинговій орієнтації виступають потреба і уподобання споживачів. Тому і доход поступить виробнику лише тоді, коли реалізується продукт безпосередньо споживачу.

Інфраструктура складається з галузей, які надають суб'єктам господарської діяльності матеріальні і нематеріальні послуги, забезпечують ефективне їх функціонування в ринкових умовах. ***Інфраструктура ринку*** являє собою сукупність галузей, які обслуговують ринок і забезпечують безперервність його функціонування створюючи умови нормального просування продукції від виробника до споживача і в такий спосіб формування ринкових відносин на усіх стадіях виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Всю ринкову інфраструктуру, виходячи із взаємодії її елементів із господарюючими структурами на шляху руху товару від виробника до споживача доцільно поділити на три підсистеми: кредитно-фінансову, інформаційно-організаційну та регулюючу.

До кредитно-фінансової підсистеми відносяться ті елементи інфраструктури, що обслуговують сферу нематеріальних послуг. Це комерційні та інвестиційні банки, лізингові організації, страхові й факторингові компанії тощо.

До інформаційно-організаційної підсистеми відносяться ті, що забезпечують просування товару на ринку. Це торгівельні доми та палати,

біржі, оптово-роздрібні організації, аукціони, виставки, брокерські контори, маркетингові, консалтингові, юридичні та аудиторські компанії, підприємства оперативного зв'язку, рекламні фірми тощо.

До регулюючої підсистеми відносяться фіскальна служба, митниця, законодавчі органи, державні фонди, асоціації підприємців тощо.

На інфраструктуру ринку, виходячи із природи ринкової економіки, покладаються ***важливі функції***: опосередкувати взаємини економічних суб'єктів і забезпечити безперебійність господарських зв'язків і руху продукції та фінансових ресурсів, а також регулювання їх потоків та здійснення при цьому фінансового і правового контролю. Інфраструктура акумулює інформацію, яка йде від споживачів та передає її виробникам,

Функції інфраструктури: здійснює правове забезпечення ринку; сприяє підвищенню оперативності та ефективності діяльності ринкових суб'єктів; постійно підтримує конкуренцію; інформаційно забезпечує ринок.

Основним завданням інфраструктури є безперебійне забезпечення функціонування ринку.

Реалізація визначеної кількості певного виду і високої якості продукції та упорядкування цін, створення прозорої системи реалізації і економічного захисту її виробників є можливим з використаннями ***різних елементів ринкової інфраструктури***. Її складовими є товарні біржі, оптові ринки, торгові доми, маркетингові обслуговуючі кооперативи, заготівельні пункти тощо. До її елементів можна віднести ті організації, зокрема транспортні, що спеціалізуються на переміщені товарів з одного місця в інше, де є можливість їх реалізувати з більшою економічною вигодою.

Біржа – це місце де оперативно для партнерів укладаються угоди купівлі-продажу товарів. Вона є організаційною формою ринку на якому відбувається вільна торгівля купівля-продаж цінних паперів, валюти та

масових товарів, що реалізуються за стандартами або зразками. Історично першим видом бірж були товарні.

Товарна біржа – це організація, що діє на основі самоокупності з метою надання посередницьких послуг із укладенням торгових угод, упорядкування торгівлі товарами, регулювання торгових операцій і розв'язання торгових спорів, збирання і публікації відомостей про стан виробництва та інших факторів, що впливають на ціни.

Оптовий ринок – це місце, де формуються великі партії продукції для перепродажу її іншим підприємствам. Він має стати головною базою запровадження засад вільного і прозорого ціноутворення з обов'язковим застосуванням ринкових механізмів державного регулювання.

Аукціони – форма продажу у визначений час і у конкретному місці товарів попередньо виставлених для ознайомлення. Як правило ці товари користуються підвищеним попитом і продавець несе обмежену відповідальність за їх якість.

У процесі формування елементів інфраструктури ринку велике значення має поєднання ринкового механізму із державним регулюванням. Воно може здійснюватися економічними, інформаційно-орієнтувальними, законодавчими та адміністративними методами. Усі ці методи є важливими і не суперечать вимогам розвитку ринкових відносин. Наприклад, економічні методи є найбільш тонким інструментом узгодження механізму ринкового саморегулювання з інтересами держави. Насамперед, це метод дії на попит і пропозицію продукції, який може здійснюватися державною структурою із залученням до співпраці усіх елементів ринкової інфраструктури.

Питання для самоконтролю.

1. Розкажіть про ринок та його основні функції.
2. Поясність дію функцій ринку: регулюючої, ціноутворюючої та санації.
3. Які чинники обумовлюють зниження витрат і підвищення якості продукції?

4. Які передумови функціонування ринку?
5. Назвіть основні суб'єкти ринку.
6. Що є основною метою і завданням ринку?
7. Ринкова діяльність підприємства: виробнича, розподільча та маркетингова орієнтація.
8. Що таке інфраструктура ринку?
9. Назвіть основні елементи інфраструктури ринку
10. На які підсистеми поділяється інфраструктура ринку?
11. Назвіть функції та завдання інфраструктури ринку.
12. Що таке біржа і її роль у розвитку ринку?
13. Подайте основні риси товарної біржі.
14. Що таке оптовий ринок?
15. Що таке аукціони?

Тема 13 Витрати виробництва і собівартість продукції підприємств

1. Поняття витрат виробництва і собівартість продукції.
2. Склад витрат виробництва.
3. Класифікація витрат і управління ними на підприємстві.
4. Шляхи зниження собівартості продукції.

Суспільні витрати, вартість і собівартість продукції. Економічне значення зниження собівартості. Види собівартості. Склад і види витрат. Класифікація витрат. Постійні і змінні витрати. Графічний метод процесу взаємодії постійних, змінних та сукупних затрат і грошової оцінки продукції. Граничні витрати і граничний продукт. Управління витратами. Структура собівартості продукції. Методи розподілу витрат по видах продукції при обчисленні собівартості. Шляхи зниження собівартості продукції.

Собівартість продукції – це сукупність поточних витрат, які несе підприємство на виробництво і реалізацію продукції виражені в грошовій формі і показує в що обходиться конкретному підприємству виробництво і реалізація одиниці продукції.

Її визначають як відношення виробничих витрат до обсягу валової продукції кожного певного виду за формулою:

$$Сп = \frac{\sum З}{Вп} \quad \frac{грн.}{ц,т} \ ,$$

де: ΣЗ – сума виробничих затрат, грн.;

Вп – обсяг валової продукції певного виду, од, шт, ц, т.

Основу собівартості продукції складають затрати минулої і живої праці. Витрати виробництва продукції при всіх формах господарювання є відокремленою частиною вартості продукції.

Собівартість визначає рівень витрат, що несе підприємство на виробництво одиниці продукції і дає підстави для оцінки ефективності виробництва в кожних окремих умовах господарювання і по кожному окремому виду продукту.

Технологічна собівартість включає затрати, що обумовлені технологією виробництва, а також затрати по організації і управлінню виробництвом в окремих підрозділах.

Виробнича собівартість включає суму затрат технологічної собівартості і затрати по управлінню підприємством і організації виробництва в цілому.

Повна (комерційна) включає суму витрат виробничої собівартості і витрати пов'язана з реалізацією продукції. Цей вид собівартості властивий лише для товарної продукції.

Планова собівартість – це сума затрат на одиницю продукції, які передбачає підприємство мати в запланованому періоді. Вона розраховується на основі нормативних затрат праці, матеріалів, зносу основних засобів, витрат по організації виробництва і управління підприємством згідно прийнятої технології і запланованої кількості продукції, що передбачає одержати підприємство.

Фактична собівартість – це фактична сума затрат, які понесло підприємство в розрахунку на одиницю продукції. Її розраховують діленням фактичної суми понесених затрат на кількість одержаної продукції.

Індивідуальна – це затрати, що понесені окремим підприємством на певний вид продукції.

Зональна – це затрати в середньому по окремій зоні країни на виробництво певного виду продукції.

Галузева – це затрати, що понесені на виробництво одиниці певного виду продукції в цілому по країні.

Елемент витрат становить економічно однорідний вид витрат незалежно від того, на які види виробів і на якій ділянці вони використані. Він відповідає на запитання: що саме витрачено. За економічним змістом витрати групують за такими елементами: матеріальні витрати; витрати на оплату праці; відрахування на соціальні заходи; амортизація основних засобів та нематеріальних активів; інші операційні витрати.

До складу ***матеріальних витрат*** включають сировину і матеріали, що використовуються підприємствами в процесі виробництва. ***Власного виробництва*** минулих років – по вартості, що знаходиться на балансі на початок року, а поточного року – по фактичній собівартості; ***покупні*** – за цінами придбання включаючи націнки і витрати за послуги постачальницьких організацій, бірж, митниці, брокерські послуги, витрати на транспортування, зберігання і доставку, що здійснюється сторонніми організаціями.

До складу елемента ***витрати на оплату праці*** включають основну і додаткову заробітну плату за окладами і тарифами, премії і заохочення, компенсаційні витрати, оплата відпусток та іншого не відпрацьованого часу, інші витрати на оплату праці основного виробничого персоналу, а також затрати на оплату праці іншим працівникам зайнятим в основній діяльності підприємства, але не знаходяться в його штаті.

До складу елемента ***відрахування на соціальні заходи*** включається відрахування на пенсійне забезпечення, відрахування на соціальне страхування, страхові внески на випадок безробіття, відрахування на індивідуальне страхування персоналу підприємства, військовий збір і відрахування на інші соціальні заходи.

До складу елемента ***амортизація основних засобів*** включаються сума нарахованої амортизації на повне відновлення, реконструкцію і модернізацію основних виробничих фондів, що належить підприємству, в тому числі тих, що перебувають у його користуванні на умовах оренди.

До складу елемента ***інші операційні витрати*** включаються інші витрати операційної діяльності.

До ***основних*** належать витрати, які приймають безпосередню участь у виробництві продукції і становлять її речову основу, без них виробництво певного виду продукції неможливе взагалі (сировина, комплектуючі вироби, пальне, заробітна плата та інші).

До ***накладних*** належать витрати пов'язані з організацією виробництва і управлінням підприємством взагалі. Сюди включають витрати: на оплату праці працівників апарату управління та спеціалістів; на службові відрядження і утримання легкового транспорту; конторські, друкарські, поштово-телеграфні та телефонні; амортизація та витрати на утримання і ремонт будівель, споруд, інвентарю загальногосподарського призначення; на підготовку кадрів, охорону підприємства та інші.

Прямі – це ті витрати, які безпосередньо пов'язані з виробництвом певних видів продукції або наданням послуг, а тому до їх собівартості включаються прямо на підставі даних первинних документів.

Непрямі витрати, або їх ще називають розподільчими, пов'язані з виробництвом кількох видів продукції і не можуть бути віднесені безпосередньо на певний об'єкт обліку. До них належать усі витрати по організації виробництва і управління підприємством, амортизація, поточний ремонт техніки, відрахування на соціальні виплати. Їх розподіляють пропорційно встановленому базису.

Прості – це витрати, що складаються з однорідних елементів.

Комплексні – це затрати, які складаються із декількох простих.

Постійні витрати є функцією часу і величина їх не змінюється в залежності від обсягу виробленої продукції. В основному, постійні витрати

пов’язані з функціонуванням виробничих засобів та обладнання підприємств і повинні бути оплаченими, навіть якщо вони не використовувалися у звітному періоді. Загальний показник постійних витрат залишається не змінним при всіх рівнях виробництва. До них відносять: амортизацію техніки і приміщень; орендну плату за землю, майно і інші ресурси; земельний податок і податок на не рухомість; страхові платежі; оплату праці постійних працівників рівень якої безпосередньо не пов’язується з обсягом виробленої продукції; витрати на організацію і управління виробництвом і підприємством; ремонт приміщень.

Змінні витрати являють собою такі, сума яких безпосередньо залежить від обсягу виробництва продукції. До змінних витрат відносять: вартість сировини і матеріалів; витрати на технічний догляд, ремонт техніки і обладнання, витрати на електроенергію і воду; вартість паливно-мастильних матеріалів; оплату праці найманих працівників і оплату праці постійних працівників, рівень якої безпосередньо пов’язується з обсягом виробленої продукції; транспортні витрати тощо.

Граничний ресурс – це надлишкові витрати певного ресурсу застосовані для виробництва додаткової продукції. Його визначають, як різниця між величиною витраченого ресурсу на останньому етапі і його попередньою кількістю.

Граничний продукт – це та величина приросту продукції, що одержало підприємство від додатково використаного ресурсу. Його визначають, як різницю рівня виробництва продукції на останньому етапі і його попередньою кількістю.

Граничні витрати – це та величина витрат, яка необхідна для виробництва ще однієї додаткової одиниці продукції.

Управління витратами – це процес цілеспрямованого формування витрат щодо їхніх видів, місць та носіїв за постійного контролю рівня витрат і стимулювання їхнього зниження.

Місце витрат – це місце їхнього формування (окремі підрозділи, цехи, окремі колективи). Під центром відповідальності розуміють організаційну єдність місць витрат з центром, що відповідає за їхній рівень.

Установлені норми витрат – це граничні витрати окремих видів ресурсів за даних організаційно-технологічних умов виробництва.

Структура собівартості – це є процентне відношення окремих статей витрат до загальної суми витрат виробництва певного виду продукції. Вона залежить від виробничої спеціалізації підприємства, рівня технічної оснащеності та організації виробництва.

Готівкові – це такі витрати, які формуються і покриваються готівкою.

Безготівкові – це витрати, що покриваються без залучення вільних грошових коштів.

Метод прямого віднесення витрат на відповідні види продукції застосовується в тих галузях, де одержують один вид продукції. Собівартість одиниці продукції тут визначають спрощено – діленням суми понесених витрат на даному об’єкті на весь обсяг виробленої продукції або виконаних робіт чи наданих послуг.

Метод виключення із загальної суми витрат вартості побічної продукції. Вартість побічної продукції оцінюється за нормативною собівартістю або фактичними витратами, що понесло підприємство на її збирання, транспортування і складування.

Метод розподілу витрат за допомогою коефіцієнтів, які встановлюються централізовано. При цьому методі один з видів продукції приймається за одиницю, а інші – виражаються у певному співвідношенні. За допомогою цих коефіцієнтів усі види продукції переводять в основну і витрати розподіляються пропорційно до їх частки в загальному обсязі приведеної до одного виміру продукції**.**

Пропорційний метод розподілу витрат. Його використовують при розподілі витрат між окремими видами продукції пропорційно її вартості оціненої за реалізаційними цінами.

Метод розподілу витрат на окремі види продукції експертним шляхом.

Питання для самоконтролю :

1. Що таке суспільні витрати і вартість продукції ?
2. Що таке собівартість продукції ?
3. Назвіть види собівартості ?
4. Від яких чинників залежить рівень собівартості ?
5. Як визначити рівень собівартості продукції ?
6. Що таке основні витрати ?
7. Що таке прямі витрати ?
8. Що таке непрямі витрати ?
9. Що таке накладні витрати ?
10. Як розподіляються накладні витрати за видами продукції ?
11. Що таке технологічна собівартість ?
12. Що таке виробнича собівартість ?
13. Що таке комерційна (повна) собівартість ?
14. Що таке планова собівартість ?
15. Що таке фактична собівартість ?
16. Що таке індивідуальна собівартість ?
17. Що таке зональна собівартість ?
18. Що таке галузева собівартість ?
19. Що таке елементи і як класифікуються затрати за ними ?
20. Що таке прості і комплексні витрати ?
21. Що таке постійні витрати ?
22. Що таке змінні витрати ?
23. Що таке граничний ресурс ?
24. Що таке граничний продукт ?
25. Що таке граничні витрати ?
26. Що включає процес управління витратами ?
27. Що таке структура собівартості ?
28. Що таке норми і нормування витрат ?
29. Що таке готівкові витрати ?
30. Що таке безготівкові витрати ?
31. Назвіть методи розподілу витрат при обчисленні собівартості .
32. Що таке розподільчі витрати ?
33. Що таке загальновиробничі витрати ?
34. Що таке загальногосподарські витрати ?
35. Що таке експлуатаційні витрати ?

Тема 15. Фінанси підприємств

1. Фінанси підприємства, їх значення.
2. Функції фінансів підприємств.
3. Фінансова діяльність підприємства.
4. Фінансова політика підприємства.

Фінанси підприємств як складова частина фінансової системи. Об'єкт фінансів підприємств. Склад та структура фінансових ресурсів підприємства. Грошові відносини. Фінансові ресурси підприємств. Формування фінансових ресурсів. Централізовані і децентралізовані грошові фонди. Призначення фінансів підприємства. Функції фінансів підприємств. Розподільча функція. Контролююча функція. Фінансовий контроль. Забезпечуюча функція, стимулююча, регулююча, формування грошових фондів і їх використання. Зміст фінансової діяльності. Основні завдання фінансової діяльності. Чинники фінансової діяльності. Фінансове планування і прогнозування. Фінансовий контроль та аналіз. Оперативна фінансова робота. Грошовий оборот. Готівкові розрахунки. Безготівкові розрахунки. Організація безготівкових розрахунків. Принципи організації безготівкових розрахунків. Види банківських рахунків. Порядок відкриття банківських рахунків.

Фінанси являють собою досить складне багатопланове суспільне явище, яке характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву. Термін "***фінанси***" походить від латинського слова "finantia", що перекладається на українську мову як грошовий платіж або платіж в строк. В загальноприйнятому значені ***фінанси*** – це система економічних відносин, які складаються між державою, підприємствами й громадянами з приводу привласнення частини національного доходу через механізм оподаткування та перерозподілу національного доходу, відповідно до виконання державою соціально-економічних функцій.

Фінанси підприємств виступають головною і визначальною ланкою фінансової системи держави. Тому що вони функціонують у тій сфері суспільного виробництва, де створюються матеріальні блага, валовий внутрішній продукт і національний доход суспільства, а також формується основна частина фінансових ресурсів держави.

Об'єктом фінансів підприємств (суб'єктів господарювання) є рух вартості валового внутрішнього продукту і його трансформація у фінансові ресурси або економічні відносини, пов'язані з рухом коштів, формуванням та використанням грошових фондів. ***Суб'єктами*** таких відносин можуть бути підприємства та організації, банківські установи та страхові компанії, позабюджетні фонди, інвестиційні фонди, аудиторські організації, інші суб'єкти господарювання, які є юридичними особами, а також суб'єкти малого підприємництва та індивідуальні підприємці.

Фінанси підприємств – це грошові відносини, які виникають в процесі господарської діяльності підприємств і пов'язані з формуванням власних і залучених коштів, їх використанням на фінансування витрат і інвестицій підприємств, утворенням і розподілом отриманого прибутку.

Фінанси підприємств – це економічні відносини, що пов'язані з рухом грошових потоків, формуванням, розподілом і використанням доходів і грошових фондів суб'єктів господарювання в процесі відтворення.

Економічну природу фінансів підприємств розкриває сукупність грошових відносин, які виникають у господарюючих суб'єктів у процесі їх створення і здійснення виробничо-фінансової діяльності. До таких видів відносин належать:

- грошові відносини між підприємствами та їх засновниками
- грошові відносини мім підприємствами та іншими суб'єктами господарювання
- грошові відносини між підприємством і зайнятими на ньому працівниками,
- грошові відносини і середині самих підприємств.

До фінансів підприємств, відповідно, належать такі групи фінансових відносин:

- пов'язані з формуванням статутного фонду суб'єктів господарювання;

- пов'язані з утворенням та розподілом грошових доходів: виручки, валового та чистого доходу, прибутку, грошових фондів підприємств;
- що виникають у підприємств з державою з приводу податкових та інших платежів у бюджет та цільові фонди, бюджетного фінансування, одержання субсидій;
- які виникають між суб'єктами господарювання у зв'язку з інвестуванням у цінні папери та одержанням на них доходів;
- які формуються в підприємств з банками, страховими компаніями у зв'язку з одержанням та погашенням кредитів, сплатою відсотків за кредит та інші види послуг, одержанням відсотків за розміщення та зберігання коштів, а також у зв'язку зі страховими платежами та відшкодуваннями за різними видами страхування;
- що формуються в підприємств у зв'язку з внутрішньовиробничим розподілом доходів.

Функціонування фінансів підприємств здійснюється не автоматично, а з допомогою цілеспрямованої їх організації.

Організація фінансів підприємств – це форми, методи, способи формування та використання ресурсів, контроль за їх кругообігом, з метою досягнення економічних цілей згідно з чинними законодавчими актами.

В основу організації фінансів підприємств покладено комерційний розрахунок. Комерційний розрахунок як метод господарювання передбачає постійне порівняння витрат і результатів діяльності підприємства. Його метою є отримання прибутку за оптимальних витрат капіталу при мінімальних ризиках.

Суб'єкт господарювання має справжню фінансову незалежність, тобто право самостійно вирішувати, що і як виробити, кому реалізувати продукцію, як розподілити виручку від реалізації продукції, як розпорядитися прибутком, які фінансові ресурси формувати та як їх використовувати підприємства можуть приймати рішення тільки в рамках чинних законів. Держава гарантує всім суб’єктам господарювання,

незалежно від обраних ними організаційних форм (підприємство, товариство), однакові права і створює однакові можливості для доступу до фінансових та природних ресурсів; недоторканість майна; забезпечує захист будь-якої форми власності.

Суб'єкти фінансових відносин несуть реальну економічну відповідальність за результати діяльності та своєчасне виконання своїх зобов'язань перед постачальниками, споживачами, державою, банками. За своїми зобов'язаннями підприємство відповідає власним майном і доходами. За невиконання зобов'язань підприємством до нього застосовується система фінансових санкцій.

Фінансові ресурси підприємства – грошові фонди цільового призначення, які формуються в процесі розподілу і перерозподілу національного багатства, сукупності суспільного продукту та національного доходу, а також використання у статутних цілях підприємства.

Загальна сума фінансових ресурсів у кожному підприємстві складається з статті з таких елементів: статутний фонд; додатковий капітал; резервний фонд; централізовані кошти для фінансування капітальних вкладень; спеціальні фонди і цільове фінансування; амортизаційний фонд; відстрочена податкова заборгованість; резерви наступних виплат і платежів; нерозподілений прибуток у господарському обліку; довготермінові і короткотермінові кредити комерційних банків; позикові кошти від реалізації власних цінних паперів (крім первинної емісії акцій); кредиторська заборгованість всіх видів; інші кошти, які відображаються в пасиві бухгалтерського балансу підприємства.

Фінансові ресурси підприємств – це власний, позичений та залучений грошовий капітал, який використовується підприємствами для формування своїх активів та здійснення виробничо-фінансової діяльності з метою отримання відповідного доходу, прибутку.

Основними джерелами формування фінансових ресурсів підприємств є власні та залучені кошти. До ***власних належать***: статутний фонд, амортизаційні відрахування, валовий дохід та прибуток. До ***залучених*** — отримані кредити, пайові та інші внески, кошти мобілізовані на фінансовому ринку, кредиторську заборгованість за товари, роботи, послуги, а також усі види поточних зобов'язань підприємства по розрахункам.

Фінанси підприємства, що випливає з їх економічної природи, виконують функції:

✓ формування фінансових ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності;

✓ розподіл та використання фінансових ресурсів для забезпечення операційної виробничої та інвестиційної діяльності, для виконання своїх фінансових зобов'язань перед бюджетом, банками, господарюючими суб'єктами;

✓ контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення.

Обов'язковими передумовами ефективного функціонування фінансів підприємств є: різноманітність форм власності; свобода підприємництва та самостійність у прийнятті рішень; вільне ринкове ціноутворення та конкуренція; самофінансування підприємництва; правове забезпечення правил економічної поведінки всіх суб'єктів підприємницької діяльності; обмеження і регламентація державного втручання в діяльність підприємств.

Фінансова діяльність – це система використання різних форм і методів для фінансового забезпечення функціонування підприємств та досягнення ними поставлених цілей, тобто це та практична фінансова робота, що забезпечує життєдіяльність підприємства, поліпшення її результатів.

Фінансову діяльність підприємства спрямовано на вирішення таких основних завдань:

- ✓ фінансове забезпечення поточної виробничо-господарської діяльності;
- ✓ пошук резервів збільшення доходів, прибутку, підвищення рентабельності та платоспроможності;
- ✓ виконання фінансових зобов'язань перед суб'єктами господарювання, бюджетом, банками;
- ✓ мобілізація фінансових ресурсів в обсязі, необхідному для фінансування виробничого й соціального розвитку, збільшення власного капіталу;
- ✓ контроль за ефективним, цільовим розподілом та використанням фінансових ресурсів.

Основними завданнями фінансової роботи є:

- ✓ мобілізація фінансових ресурсів у розмірі, необхідному для забезпечення нормального процесу виробництва і розширення виробничих фондів в обсягах, встановлених планами;
- ✓ пошук шляхів збільшення прибутку і збільшення рентабельності виробництва;
- ✓ своєчасне виконання зобов'язань перед різними ланками фінансово-кредитної системи:
- ✓ своєчасне виконання зобов'язань перед постачальниками по оплаті товарно-матеріальних цінностей, перед робітниками по оплаті праці;
- ✓ контроль за збереженням і використанням обігових активів і прискоренням їх обертання;
- ✓ контроль за раціональним і цільовим використанням фінансових ресурсів.

Фінансова робота складається з таких чинників: фінансове планування та прогнозування; оперативна фінансова робота; аналіз і контроль за фінансовою діяльністю підприємств.

Фінансове прогнозування та планування є однією з найважливіших ділянок фінансової роботи підприємства. На цій стадії фінансової роботи визначається загальна потреба у грошових коштах для забезпечення нормальної виробничо-господарської діяльності та можливість одержання таких коштів.

Оперативна фінансова робота являє собою систему економічних заходів по визначенню фінансових ресурсів в обсягах, необхідних для забезпечення виконання планів економічного і соціального розвитку підприємств, здійснення контролю за їх цільовим та ефективним використанням. Вона складається з комплексу заходів з мобілізації фінансових ресурсів, необхідних для здійснення безперервного процесу виробництва і реалізації продукції, розрахунків та своєчасного виконання фінансових зобов'язань.

Фінансовий контроль за діяльністю підприємств - це перевірка виконання фінансових, кредитних і касових планів, цільового використання коштів, платоспроможності підприємства. Здійснюється він шляхом перевірки своєчасності та повноти проведення фінансово-кредитних операцій, аналізу місячних, квартальних, річних балансів і звітів.

Фінансова робота на підприємствах здійснюється на підставі Господарського кодексу, статутів підприємств, на підставі спеціальних інструкцій і вказівок фінансових та банківських органів з різних фінансово-кредитних питань. Вона виконується робітниками фінансового відділу, а при його відсутності - робітниками бухгалтерії. Відповідальність за організацію фінансової роботи на підприємстві несе начальник фінансового відділу (служби) чи головний бухгалтер, при відсутності фінансових відділів.

Розрахунками називають систему грошових відносин, пов'язаних з оплатою товарів, послуг і виконанням інших фінансово-кредитних зобов'язань підприємств, організацій, населення.

Розрахунки за товарними операціями пов'язані з реалізацією продукції, виконанням робіт, наданням послуг. Вони становлять переважну частину всього грошового обороту в державі й обслуговують поточну фінансово-господарську діяльність підприємств. Від організації розрахунків за товарними операціями залежать розрахунки за нетоварними операціями.

Розрахунки за нетоварними операціями пов'язані з фінансовими операціями: з кредитною системою, бюджетами різних рівнів, сплатою фінансових санкцій. Ці розрахунки здійснюються після реалізації продукції, тобто за результатами завершення кругообігу коштів підприємства.

Грошові розрахунки здійснюються за такими формами**:** готівковою; безготівковою; товарною (бартерною).

Розрахунки між підприємствами і організаціями здійснюються як правило без участі готівки, шляхом перерахування коштів з рахунку в банку свого підприємства на відповідні рахунки інших підприємств. Це виключає використання в розрахунках готівки і пов'язаних з ними витрат на охорону, транспортування, але не виключає самої готівки з розрахункових операцій.

Готівкові розрахунки - це сукупність матеріальних цінностей у вигляді готівки, які перебувають у розпорядженні підприємства для забезпечення його поточної фінансово-господарської діяльності.

Безготівкові розрахунки - це грошові розрахунки, які здійснюються за допомогою записів на рахунках у банках, коли гроші списуються з рахунка платника і переказуються на рахунок отримувача коштів.

Відповідно до територіального розміщення підприємств (покупців - продавців) і банківських установ, що їх обслуговують, безготівкові розрахунки поділяються на місцеві, міжміські та міжнародні.

Місцеві розрахунки здійснюються між покупцем і постачальником продукції, якщо їх обслуговує одна установа банку або коли банк постачальника і банк покупця розміщені в тому самому населеному пункті.

Міжміські розрахунки - це розрахунки, які здійснюються між покупцем і постачальником через банки (постачальника і покупця), що знаходяться в різних регіонах.

Міжнародні розрахунки - це розрахунки, які здійснюються за операціями купівлі-продажу через банк постачальника, яким є зарубіжний банк.

***Принципи безготівкових розрахунків*:**

1. Обов'язкове зберігання підприємствами та установами грошових коштів на рахунках в установах банку (за винятком перехідних залишків у касі в межах ліміту каси). Готівку понад встановлені ліміти в касі підприємства здавати для зарахування на поточні рахунки в порядку і терміни, погоджені з банком.
2. Підприємствам надано право вибору установи банку для відкриття рахунків усіх видів за згодою банку.
3. Принцип самостійного (без участі банків) вибору підприємствами форми розрахунків та закріплення їх у договорах та угодах.
4. Кошти з рахунка підприємства списуються за розпорядженням власника, за винятком випадків, передбачених законодавством (рішення суду).
5. Поточні рахунки суб'єктам підприємницької діяльності відкривають установи банків за умови повідомлення про це податкового органу.
6. Терміновість здійснення платежів. Момент платежу має бути максимально наближеним до часу відвантаження товарів, виконання робіт, послуг.
7. Платежі здійснюються в межах залишків коштів на рахунках платника або в межах наданого банківського кредиту.

Для відкриття поточного рахунку в банку підприємство подає в установу банку такі документи: заяву встановленого взірця на відкриття рахунку, підписану керівником; копію свідоцтва про державну реєстрацію, засвідчену нотаріально; копію належним чином зареєстрованого установою документа (статуту, засновницького договору, положення), засвідчену нотаріально; копію довідки про внесення юридичної особи до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України, засвідчену органом, що видав довідку, або нотаріально чи підписом уповноваженого працівника банку; копію документа, що підтверджує взяття юридичної особи на облік в органі державної фіскальної служби; картку із взірцями підписів посадових осіб, що мають право розпоряджатися рахунком і підписувати платіжні та розрахункові документи, і відбитком печатки, засвідчену нотаріально.

За наявності двох поточних рахунків у національній валюті власник рахунків протягом трьох робочих днів із дня відкриття або закриття кожного наступного рахунка визначає один із них як основний. Рахунку підприємства присвоюється номер згідно діючого діючої системи обліку в банках.

Підприємства можуть мати такі рахунки:

- рахунки в національній валюті:

1) поточні рахунки, що відкриваються для зберігання грошових коштів та здійснення всіх видів банківських операцій;

2) бюджетні,що відкриваються підприємствам, яким виділяються кошти з державного або місцевого бюджетів для цільового їх використання;

3) кредитні,що відкриваються у будь-якій установі банку, котра має право видавати кредити (ці рахунки призначено для обліку кредитів, наданих способом оплати розрахункових документів чи переказу коштів на поточний рахунок позичальника відповідно до умов кредитної угоди);

4) депозитні (вкладні),що відкриваються установою банку власникові рахунку на певний конкретний строк. Кошти на депозитні рахунки переказуються з поточного рахунку і після закінчення строку зберігання повертаються на нього ж. Відсотки за депозитними вкладами перераховуються на поточний рахунок або зараховуються на поповнення депозиту. Проведення розрахункових операцій та видача коштів готівкою з депозитного рахунка забороняються.

- рахунки в іноземній валюті:

1) поточні, відкривається для проведення розрахунків у безготівковій іноземній валюті, а готівкою у іноземній валюті у випадку здійснення поточних операцій;

2) розподільні, призначені для первісного зарахування коштів в іноземній валюті;

3) кредитні;

4) депозитні (вкладні).

Кожне підприємство може відкривати два і більше поточні рахунків в національній валюті і рахунків в іноземній валюті.

Питання для самоконтролю.

1. Що таке фінанси підприємств?
2. У чому зміст фінансових ресурсів підприємств?
3. Що є об’єктом фінансових ресурсів підприємства?
4. Визначте роль і місце фінансів підприємств в загальній системі фінансів підприємств.
5. Подайте склад фінансових ресурсів.
6. Розкрийте структуру фінансових ресурсів підприємства.
7. У чому зміст фінансових відносин?
8. Охарактеризуйте джерела формування фінансових ресурсів підприємства.
9. У чому полягає призначення фінансів підприємства?
10. Які функції виконують фінанси підприємств?
11. Розкрийте зміст розподільчої функції фінансів.
12. У чому зміст контролюючої функції фінансів?
13. У чому зміст фінансового контролю?
14. Визначте зміст фінансової діяльності підприємств.
15. Розкрийте механізм управління фінансовою діяльністю підприємства.

16. Визначте основні завдання фінансової діяльності підприємства.
17. У чому зміст фінансового планування і прогнозування?
18. Що таке грошовий оборот?
19. Види розрахунків підприємства.
20. У чому зміст організації безготівкових розрахунків?
21. Назвіть принципи організації безготівкових розрахунків.
22. Які є види банківських рахунків.
23. Який порядок відкриття банківських рахунків?

Тема 16. Результати діяльності підприємств

1. Товарно-грошові відносини і дія закону вартості.
2. Валова продукція підприємства та її розподіл.
3. Товарна продукція і канали її реалізації.

Товар і його вартість. Товарний характер відносин. Гроші – всезагальний еквівалент обліку. Товарно-грошові відносини. Закон вартості як регулятор відносин між товаровиробниками. Валова продукція підприємств. Склад валової продукції. ЇЇ оцінка. Товарна і реалізована продукція. Рівень товарності. Канали реалізації продукції.

Продукція, яку виробляє підприємство, в основному реалізується як товар, безпосередньо, через купівлю – продаж на ринку. ***Товаром*** називаємо все те, що вироблено для обміну і по споживчій вартості може задовольнити потреби покупця.

Формування суспільно – необхідних затрат відбувається в процесі конкуренції товаровиробників. І кожний виробник може порівняти свої індивідуальні витрати з суспільно – необхідними, які служать своєрідним суспільним нормативом, що проявляється в процесі обміну на ринку і в який товаровиробники повинні вкладатися. Затрати більші від суспільно – необхідних не визнаються на ринку. Покупець ніколи не заплатить дорожче за пшеницю товаровиробнику у якого більша індивідуальна вартість (ціна), якщо поряд продається така ж по якості пшениця з нижчою ціною (меншими затратами). В цьому і проявляється с***уть закону***

вартості, який регулює зв'язки між товаровиробниками на основі зіставлення суспільно – необхідних затрат праці на виробництво товару з індивідуальними.

Відхилення ціни від вартості товару відбувається не за бажанням товаровиробників, а регулюється законом вартості, який в кінцевому рахунку виступає механізмом регулювання суспільного виробництва.

Валова продукція – це сумарна її кількість, що одержало підприємство на протязі певного періоду, а масштабах країни – частина валового суспільного продукту. Валову продукцію поділяють на: основну, побічну і супутню. Її обліковують в натуральних і вартісних показниках.

Валову продукцію обліковують в поточних цінах для характеристики структури виробництва, обчислення валового і чистого доходу підприємства.

Обчислення валової продукції в цінах, як проста сума продукції різних взаємопов'язаних в процесі виробництва галузей, носить назву ***валового обороту.***

Якщо із валової продукції поточного року вилучити ту частину, яка використана на внутрігосподарські потреби, то залишиться – ***кінцева продукція***.

Товарна продукція – це частина валової продукції, яка вироблена підприємствами реалізується за різними каналами – державі, населенню, на ринку, підприємствам громадського харчування, споживчій кооперації та іншим установам і організаціям.

Реалізована продукція – це та частина, яка продана і за яку підприємство одержало гроші.

Рівень товарності окремого виду продукції визначають:

$$У_Т = \frac{Т_п}{В_п} \times 100\% \ ,$$

де $У_т$ - рівень товарності, % ;

$Т_п$ - обсяг товарної продукції, ц, т, шт. ;

$В_п$ - обсяг валової продукції, ц, т, шт.

Канали реалізації – це сукупність юридичних і фізичних осіб, які виступають як посередники збуту, беруть на себе або передають іншому право власності на той чи інший продукт. Все це забезпечується системою організаційних, технологічних і інших процесів і як наслідок їх взаємодії продукція поступає від виробника до споживача.

Канали можуть бути ***прямими*** або ***непрямими***. При реалізації прямими каналами переміщення товару відбувається без участі посередника, а безпосередньо від виробника до споживача. Непрямими є такі канали реалізації, коли між виробником і споживачем з'являються посередники.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке товар в ринковій економіці ?
2. Яку функцію виконують гроші в товарно-грошових відносинах ?
3. В чому суть закону вартості ? Які регулятори відносин між товаровиробниками ?
4. Що таке товарні відносини ?
5. Що розуміють під товарно-грошовими відносинами ?
6. Що таке валова продукція ? ЇЇ види.
7. Як оцінюється валова продукція ?
8. Що таке валовий оборот ?
9. Що таке кінцева продукція ?
10. Що таке товарна продукція? ЇЇ склад.
11. Що таке нетоварна продукція. ЇЇ склад.
12. Як розраховується рівень товарності ?
13. Які чинники впливають на рівень товарності продукції ?
14. Які чинники впливають на обсяг валової продукції виробленої ?
15. За якими каналами здійснюється реалізація продукції ?
16. Яким чином показник обсягу реалізованої продукції пов'язаний з формуванням фонду оплати праці і матеріального стимулювання працівників?
17. Що впливає на рівень середньої ціни реалізації продукції ?
18. Економічне значення товарної продукції.
19. За рахунок чого підприємства можуть покращити фінансові результати під час реалізації продукції ?
20. Що включає в себе сукупний суспільний продукт ?

Тема 17. Ефективність діяльності підприємств

1. Поняття і суть економічної ефективності .
2. Показники економічної ефективності діяльності підприємств.
3. Рентабельність підприємства.
4. Чинники і шляхи зростання ефективності.

Поняття термінів “ефекту” і “ефективності”. Критерій ефективності. Взаємодія чинників і формування результатів виробництва. Поняття економічної ефективності виробництва. Виробничо-економічна і соціально-економічна ефективність. Показники економічної ефективності. Рентабельність підприємства. Чистий доход і прибуток підприємства, методика розрахунку.

Термін “ефект” зводиться до латинського слова effectus, що означає: результат або наслідок дії будь – якої причини або сили. Виходячи з цього, “ефективність” слід розглядати як дієвість витрат, які вкладені в певну діяльність, з метою отримання бажаних результатів.

Ефект – це є досягнутий результат у різних формах прояву від тих чи інших заходів, що проводяться у виробництві.

Критерій – це ознака на основі якої дається оцінка діяльності або визначення параметрів на перспективу. Предметно, критерій слід розуміти, як якість, властивість ефективності, що відображає найістотнішу його суть, тобто є основним принципом оцінки. Він відображає певні виробничі відносини і якісну сторону цих відносин.

Ефективність – це економічна категорія, яка відображає виробничі відносини з приводу економії живої і уречевленої праці і показує кінцевий корисний ефект від застосування засобів виробництва і живої праці.

У матеріальному виробництві суть поняття “***ефективність виробництва***”, в загальному підході, зводиться до зіставлення одержаного результату з затратами живої і уречевленої праці і інших ресурсів, що пов’язані з його одержанням.

Способи оцінки ефективності:

- ***ресурсний***, коли ефект зіставляється із вартістю виробничих ресурсів (основні і оборотні фонди);
- ***витратний,*** коли ефект зіставляється з поточними виробничими витратами;
- ***ресурсно-витратний***.

Рівень економічної ефективності можна розрахувати по формулі:

$$E_{еф} = \frac{К_{еф}}{P_i},$$

де $К_{еф}$ - корисний ефект;

P_i - застосований вид ресурсу.

Ефективність поділяють на виробничо-економічну і соціально-економічну.

Виробничо–економічна відображає результативність функціонування продуктивних сил, рівень використання підприємствами матеріально-технічної бази і трудових ресурсів і характеризується натуральними і вартісними показниками.

Соціально – економічна ефективність відображає ступінь досягнення результату, тобто досягнення мети виробництва. Економічну і соціальну сторони ефективності не слід протиставляти одна одній. Вони знаходяться в органічній єдності.

З позиції суспільства, ефективним є виробництво, коли виробляється необхідна кількість продукції при мінімальних затратах ресурсів.

З позиції підприємства, ефективним є виробництво, коли забезпечується його розширене відтворення.

З позиції особистих інтересів, ефективним є виробництво, коли створюються умови для задоволення матеріальних і духовних потреб працівників підприємств.

Найважливішими вартісними показниками, що характеризують діяльність підприємства, є обсяг валової і товарної продукції, розмір поточних затрат і фондових вкладень, доходність виробництва – на основі

яких можна визначити продуктивність праці, фондовіддачу, матеріаломісткість, розрахувати валовий і чистий доход, а також показники рентабельності.

Показники економічної ефективності поділяються на ***часткові*** і ***загальні***. До числа часткових відносять: обсяг виробленої продукції, продуктивність праці, фондовіддачу, матеріаловіддачу, собівартість продукції, і зворотні їх показники.

Обсяг продукції, як результат виробництва представляє кількість виробленої продукції протягом певного періоду, відображає загальний ефект, і залежить від поставленої мети підприємства.

Продуктивність праці характеризує ефективність використання живої праці робітників зайнятих безпосередньо на виробництві певного виду продукції і показує, яку кількість продукції вироблено за одиницю часу.

Фондовіддача відображає ефективність використання затрат минулої праці, яка втілена у основних виробничих фондах і показує скільки одержано валової продукції в розрахунку на одиницю фондів.

Матеріаловіддача відображає ефективність використання матеріальних затрат і показує скільки одержано валової продукції в розрахунку на одиницю матеріальних затрат.

Собівартість продукції в загальному виді характеризує ефективність використання всіх спожитих засобів виробництва і показує в що обходиться підприємству виробництво певного виду продукції.

Для більш предметної оцінки діяльності підприємства використовується система загальних показників, які можна викласти в такій послідовності:

- виробництво валової продукції в розрахунку на середньорічного працівника, на одну затрачену люд. - год., на 100 грн. виробничих витрат, на 100 грн. основних виробничих фондів і оборотних засобів;

$$E_{\phi} = \frac{B_n}{\sum СРП, \sum t, \sum З, Ф_в} \quad ,$$

де $В_п$ – вартість валової продукції, грн.;
∑СРП – число середньорічних працівників;
∑t – затрати живої праці, люд. – год.;
∑З – сума виробничих затрат, грн.;
$Ф_в$ - виробничі фонди, грн..

- розмір поточних витрат виробництва на 1 грн. валової продукції;

$$E_{\phi} = \frac{\sum З}{B_n} \quad ,$$

де ∑З – виробничі затрати, грн..
$В_п$ - вартість валової продукції, грн.

- величина валового і чистого доходу та прибутку в розрахунку на середньорічного працівника, на 1 люд. - год., на 100 грн. витрат виробництва, на 100 грн. основних виробничих фондів і оборотних засобів;

$$E_{\phi} = \frac{B_д, Ч_д, П_р}{\sum СРП, \sum t, \sum З, Ф_в} \quad ,$$

де $В_д$ – вартість валового доходу, грн.;
$Ч_д$ – вартість чистого доходу, грн.;
$П_р$ – прибуток, грн.;
∑СРП – число середньорічних працівників;
∑t – затрати живої праці, люд. – год.;
∑З – сума виробничих затрат, грн.;
$Ф_в$ - виробничі фонди, грн.

- рівень рентабельності і норма прибутку підприємства.

Рентабельність означає доходність, прибутковість підприємства. Рентабельно працює підприємство тоді, коли воно одержало надлишок над витратами понесеними на виробництво продукції, у вигляді доходу. Доходом підприємства є частина вартості валової продукції, що залишилася після відшкодування затрат на її виробництво.

Чистий доход – це грошовий вираз вартості додаткового продукту створеного додатковою працею робітників окремого підприємства.

$$Ч_д = В_п - \sum З \quad ,$$

де $Ч_д$ - вартість чистого доходу, грн..;
$В_п$ - вартість валової продукції, грн..;
$\sum З$ – витрати на виробництво продукції, грн..

Частину чистого доходу, що одержало підприємство, реалізує в процесі продажу продукції і вона набуває форму прибутку.

Прибуток підприємства – це лише частина чистого доходу реалізованого в ціні. Він визначається по формулі:

$$П_р = В_р - \sum З_{вр} \quad ,$$

де $П_р$ - прибуток одержаний підприємством від реалізації продукції, грн.;
$В_р$ - виручка від реалізації продукції, грн.;
$\sum З_{вр}$ – затрати на виробництво і реалізацію продукції, грн..

Рівень рентабельності – це процентне відношення прибутку до суми матеріально грошових затрат пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції. Рівень рентабельності виробництва розраховують по формулі:

$$P_P = \frac{П_р}{\sum З_{вр}} \ 100\% \quad ,$$

де $Р_р$ - рівень рентабельності прибутку, %;
$П_р$ – прибуток від реалізації продукції, грн.;
$\sum З_{вр}$ - сума затрат на виробництво і реалізацію продукції, грн..

Норма прибутку – це є процентне відношення маси прибутку до середньорічної балансової вартості основних і оборотних фондів. Її розраховують по формулі:

$$N_п = \frac{П_р}{Ф_{ос} + Ф_{об}} \ 100 \quad ,$$

де $N_п$ – норма прибутку, %;
$Ф_{ос}$ – середньорічна вартість основних фондів, грн.;
$Ф_{об}$ - середньорічна вартість оборотних фондів, грн.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке ефект ?
2. Що таке “ефективність”?
3. Що таке корисний ефект ?
4. Яка різниця між ефективністю і результативністю ?
5. Як визначити рівень ефективності ?
6. Що таке критерій ефективності ?
7. Розкрийте суть поняття ефективності виробництва.
8. Що таке виробничо-економічна ефективність ?
9. Що таке соціально-економічна ефективність ?
10. Коли виробництво є ефективним з позиції суспільства ?
11. Коли виробництво є ефективним з позиції підприємства ?
12. Коли виробництво є ефективним з позицій особистих інтересів ?
13. Назвіть часткові показники ефективності.
14. Яка різниця між продуктивністю праці і її ефективністю ?
15. Назвіть загальні показники ефективності.
16. Яка різниця між чистим доходом і прибутком ?
17. Що таке рентабельність ?
18. Що таке рівень рентабельності ?
19. Що таке точка беззбитковості ?
20. Що таке чистий доход і як розрахувати його суму ?
21. Що таке прибуток і як розрахувати його суму ?
22. Які показники характеризують рентабельність виробництва ?
23. Як визначити норму прибутку ?
24. Від яких показників залежить ефективність виробництва ?
25. Назвіть основні чинники, що впливають на скорочення матеріально-грошових затрат.
26. Назвіть основні чинники, що впливають на збільшення виробництва продукції.
27. Назвіть основні чинники комплексного впливу на збільшення виробництва продукції і зниження затрат.
28. Назвіть зовнішні чинники підвищення ефективності.
29. Назвіть внутрішні чинники підвищення ефективності.

Тема 18. Економічний ріст підприємства. Розміщення, концентрація, спеціалізація та кооперація виробництва.

1. Економічний ріст і його типи. Суть і поняття інтенсифікації.
2. Науково-технічний прогрес та його ефективність.
3. Поняття і суть розміщення виробництва.
4. Спеціалізація підприємства. Концентрація виробництва.
5. Теоретичні засади та зміст кооперації.

Поняття росту. Екстенсивний тип росту та його чинники. Інтенсивний тип росту. Зв'язок між інтенсивним і екстенсивним типом. Інтенсифікація виробництва. Науково-технічний прогрес. Його суть. Науково-технічна революція. Розміщення виробництва і поділ праці. Принципи розміщення виробництва в підприємствах. Суспільний поділ праці. Спеціалізація підприємства. Значення спеціалізації. Загальна, господарська і внутрігосподарська спеціалізація. Методика розрахунку рівня спеціалізації. Показники економічної ефективності спеціалізації. Напрями концентрації. Оптимум розміру підприємства. Переваги крупних підприємств над дрібними. Теоретичні засади та зміст кооперації. Кооперація як співробітництво. Ідея кооперації. Виробничий кооператив. Обслуговуючий кооператив. Фундаментальні принципи створення і функціонування кооперативу. Реалізація принципу добровільності. Реалізація дії принципу демократичності в управлінні. Управління кооперативом. Реалізація принципу пайового капіталу кооперативу. Принцип розподілу доходів кооперативу.

Розрізняють два типи економічного росту – ***екстенсивний*** і ***інтенсивний.***

Екстенсивний тип передбачає можливість збільшення виробництва продукції підприємствами за рахунок залучення додаткових чинників виробництва, але при цьому їх якісний і технічний рівень, технологія виробництва залишається не змінним. Екстенсивний тип забезпечує нарощування економічного потенціалу шляхом розширення трудової діяльності. З ними пов’язано виробництво абсолютного додаткового продукту.

Інтенсивний тип росту – це такий, при якому збільшення виробництва продукції досягається за рахунок зростання продуктивності праці на удосконаленій технічній основі і більш ефективного використання наявних ресурсів. Екстенсивний і інтенсивний типи росту тісно взаємопов’язані і практично не існують в чистому виді, а співіснують.

Основною метою інтенсифікації підприємств є збільшення виробництва продукції, покращення її якості та зниження матеріально-грошових і трудових затрат на одиницю продукції на основі якісного удосконалення всіх сторін виробництва.

Інтенсифікація – це соціально-економічний процес направлений на збільшення виробництва продукції, підвищення її якості і зниження її собівартості на основі запровадження у виробництво нових засобів, нових технологій, нових форм організації праці й виробництва, підвищення кваліфікації кадрів тощо, що є складовими науково-технічного прогресу.

Матеріальною основою інтенсифікації є інвестиції та інші ресурси, застосування яких передбачає зміну способів виробництва, вдосконалення техніки і технології, впровадження нових систем у виробництво.

Про інтенсивний тип росту підприємства можна стверджувати лише тоді, коли в процесі господарської діяльності має місце підвищення продуктивності праці і фондовіддачі, економія матеріально-грошових затрат і підвищення якості продукції.

Інтенсифікація є основою підвищення ефективності виробництва – важливою складовою частиною економічної стратегії кожного підприємства.

Науково-технічна революція – це процес бурхливих докорінних якісних змін у техніці і технології виробництва, енергетиці, засобах і предметах праці, в організації управління, в характері трудової діяльності людей з перетворенням науки в безпосередню продуктивну силу суспільства.

Науково-технічний прогрес – це планомірне, постійне і поступове вдосконалення засобів виробництва, техніки, предметів праці та поліпшення методів їх використання, впровадження найновішої технології, організації праці і виробництва, управління, підвищення кваліфікації кадрів, широке впровадження у виробництво досягнень науки і техніки з метою збільшення обсягів виробництва продукції при найменших затратах праці і коштів на її одиницю.

Економічна ефективність науково-технічного прогресу виражається в підвищенні продуктивності живої і уречевленої праці, зростанні обсягів

виробництва продукції, покращенні якості продукції, економії ресурсів, зниженні собівартості продукції і підвищенні рентабельності підприємств.

Просте відтворення це, коли масштаби і обсяги виробництва не змінюються**.**

Розширене відтворення – це, коли розміри виробництва на наступних стадіях змінюються, коли відбувається постійне збільшення обсягів.

Розширене відтворення може бути двох типів: ***інтенсивний***, коли приріст продукції відбувається за рахунок росту продуктивності праці, як результат впровадження нової удосконаленої техніки, прогресивної технології і нових форм організації праці і ***екстенсивний***, коли збільшення обсягів продукції відбувається за рахунок залучення у виробництво додаткових матеріальних і трудових ресурсів, а виробництво ведеться на незмінному технічному рівні. Розширене відтворення є об'єктивною необхідністю розвитку суспільства і відповідає вимогам основного економічного закону, який передбачає максимальне задоволення потреб населення в продуктах харчування і товарах.

Галузь – це частина сфери матеріального виробництва, яка відрізняється від інших складом продукції, засобами і предметами праці, технологією і організацією виробничих процесів та професійними навиками працюючих.

Розміщення являє собою суспільний поділ праці, який зумовлений розвитком продуктивних сил і виражає кількісну сторону процесу, тобто відображає місце і кількість продукції, що виробляється.

Поділ праці – це процес географічного, просторового розподілу виробництва окремих видів продукції на території країни, або регіону. Це створення підприємств чи галузей для виробництва однорідної продукції.

Спеціалізація – це процес відособлення і створення підприємств чи галузей для виробництва однорідної продукції. Як правило, в більшості підприємств, організація виробництва передбачає розвиток однієї або двох

галузей в раціональному поєднанні з рядом додаткових і підсобних галузей. Вони формують товарну продукцію і визначають виробничий напрямок підприємства.

Рівень спеціалізації найбільш повно характеризується питомою часткою окремих галузей в структурі товарної продукції підприємства. Він дає уяву і можливість виявити ті види продукції з якими підприємство виступає в суспільному поділі праці.

Зональна спеціалізація характеризує виробничий напрямок розвитку окремого регіону, зони або області і, в основному, відображає територіальне розміщення виробництва.

Господарська спеціалізація характеризує виробничий напрям окремих підприємств. Вона показує, які головні товарні види продукції виробляє те чи інше підприємство.

Внутрігосподарська спеціалізація окремих підприємств заключається у спеціалізації його окремих.

Основним показником, що характеризує рівень спеціалізації є питома частка продукції головної галузі у структурі товарної продукції. Його визначають за формулою:

$$d_i = \frac{T_i}{\sum T_n}$$, де

T_i – сума від реалізації окремого виду продукції, грн.
$\sum T_n$ - загальна сума грошових надходжень від реалізації продукції, грн.

Економічну ефективність спеціалізації характеризує система показників:

- вартість валової і товарної продукції в розрахунку на одного середньорічного працівника, на 100 грн. виробничих основних фондів і на 100 грн. витрат виробництва;
- рентабельність виробництва.

Концентрація виробництва – являє собою процес зосередження засобів виробництва і трудових ресурсів на одному й тому ж підприємстві з метою збільшення обсягів виробництва продукції.

Раціональні розміри підприємства, окремих галузей і його підрозділів є такі, коли при досягнутому рівні механізації виробництва і наявних трудових ресурсах забезпечують найбільш ефективне поєднання і використання всіх чинників виробництва, з метою одержання максимальної кількості продукції з одиниці земельної площі при найменших затратах праці і засобів.

Відносини виробництва, розподілу, обміну і споживання є замкнутою системою, яка, по суті, відображає дію різних учасників за єдиним принципом співробітництва і на основі кооперації праці, за рахунок яких відбувається кругообіг продукту в суспільстві і забезпечується безперервний розвиток суспільного виробництва. Відносини виробництва, розподілу, обміну і споживання визначаються рівнем розвитку економічних відносин, які обумовлюють співробітництво партнерів або, іншими словами, їх ***кооперацію***, яка значною мірою залежить від існуючих політичних, правових та ідеологічних умов.

У процесі виробництва та реалізації продукції підприємства вступають як у зовнішні, так і у внутрішні контакти з фізичними та юридичними особами, які розвиваються у формі економічних відносин.

Економічні відносини – це всі зв’язки і контакти між юридичними і фізичними особами, які здійснюються в процесі виробництва, реалізації, розподілу і споживання продукції та опосередковуються через відповідні економічні взаєморозрахунки між вказаними суб’єктами безпосередньо або через посередників на основі вартісного виміру обсягів здійснюваних з кожного боку заходів.

Концептуальний підхід до кооперації повинен ґрунтуватись на розумінні її як явища, для розвитку якого, як і для розвитку будь-якого

явища (хімічного, біологічного, фізичного, економічного, природного тощо), потрібні відповідні умови.

Вплив цих умов на рівень розвитку кооперативних відносин виражається в дії конкретних чинників, які можуть бути систематизовані в такі групи:

- ***стабілізуючі*** – наявність і рівень розвитку інфраструктури, ступінь рівності можливостей для розвитку різних організаційних форм, громадська думка щодо розвитку кооперації, ставлення держави до цього явища, рівність можливостей в конкуренції з державними підприємствами;
- ***збуджуючі*** – законодавчо-правова база розвитку кооперації, стабільність економіки країни, система оподаткування та податкові пільги, фінансово-кредитне обслуговування, наявність правових гарантій і захист власності; стабільність економіки країни, доступність щодо виду діяльності;
- ***організаційно-базові*** – мотивація, база та процедура створення кооперативів, спосіб залучення початкового капіталу, консультативна, інформаційна та науково-методична підтримка розвитку кооперації.

Кооперація – це економічне явище, що проявляється в економічних взаємовідносинах між партнерами в плані їх співробітництва з тим, щоб досягти спільної мети при менших питомих затратах ресурсів на основі взаємної вигоди для всіх учасників і задоволення інтересів кожного.

Кооператив – це асоціація осіб, які добровільно об'єдналися з метою задоволення спільних потреб шляхом утворення демократично контрольованого підприємства і зробили рівнозначні внески у капітал свого товариства та погодилися поділити ризик та зиск від діяльності, в якій вони активно беруть участь.

Кооперативу як організаційній структурі гарантується вільний вибір господарської діяльності, самостійність у прийнятті рішень з усіх питань життя кооператорів, як за напрямом діяльності, обсягом і структурою

виробництва, розробкою плану, організацією виробництва, внутрішнім розпорядком, так і реалізацією продукції і розподілом доходів.

Кооператив, за своєю соціально-економічною природою, працює на засадах самоокупності і самофінансуванні. Втручання в господарську або іншу діяльність кооперативу з боку державних і керівних кооперативних органів, якщо вони не суперечать законодавству, встановлення йому будь-яких завдань, вирішення питань, віднесених до компетенції кооперативу та його органів, не допускається.

Кооператив є формою кооперації і її організаційною структурою підприємницького типу, який створюється і функціонує на засадах кооперативних принципів, що є носіями і регуляторами внутрішніх і зовнішніх його відносин**.**

Принципи – це основні провідні положення, на яких базується внутрішній правовий інститут кооперативу. ***Кооперативні принципи є*** сукупністю організаційних, економічних, моральних та інших основ здійснення кооперaційної діяльності. Їм властива стійкість, але їхня незмінність не абсолютна, а відносна, тобто не може бути і не існує сталих, притаманних всім видам і формам, стандартних кооперативних принципів. Зміст поняття “кооперативні принципи” є узагальнюючим і охоплює лише основні принципи, які закріплені Міжнародним кооперативним альянсом, що в рамках ООН об’єднує національні кооперативні організації більше 120 країн світу. У них відображаються основні засади функціонування кооперативів.

Кооперативні принципи:

- відкрите, добровільне членство;
- демократичний контроль за принципом “один член кооперативу – один голос”;
- пайовий капітал підприємства створюється лише його членами;
- дивіденди на капітал, якщо вони взагалі виплачуються, повинні бути обмеженими;

- прибуток кооперативу розподіляється між його членами пропорційно до обсягу роботи, виконаної через кооператив;
- піклування про освіту членів кооперативу та ін.

Міжгосподарська кооперація передбачає об'єднання частини фінансових, матеріальних, трудових та інших ресурсів підприємств або їх виробничої діяльності на основі внутрігалузевої спеціалізації під єдиним організаційним керівництвом. ***Міжгосподарська кооперація*** – це спільна діяльність групи господарств, що об'єдналися незалежно від їх організаційно-правового статусу.

Основними принципами і засадами міжгосподарської кооперації мають стати:

- добровільність у спільній співпраці різних підприємств;
- збереження господарської самостійності підприємств і організацій, що кооперуються;
- обґрунтований науковий підхід до вибору організаційних форм, напрямів і послідовності проведення робіт із спеціалізації та концентрації з врахуванням виробничої структури та економіки господарств, особливостей галузей і набутого досвіду;
- демократичний централізм в організації управління виробничою діяльністю об'єднання;
- матеріальна зацікавленість господарств та організацій в розвитку і підвищенні ефективності суспільного виробництва як об'єднання в цілому, так і кожного підприємства зокрема;
- досягнення головної мети спеціалізації та концентрації – значного збільшення виробництва та реалізації продукції, підвищення її якості, зростання продуктивності праці, зниження затрат.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке розширене відтворення ?
2. Яка різниця між простим і розширеним відтворенням ?
3. Що означає розширене відтворення на інтенсивній основі ?
4. Що означає розширене відтворення на екстенсивній основі ?

5. Як здійснюється розширене відтворення виробничих відносин ?
6. Яка мета розширеного відтворення ?
7. Що таке чистий доход ?
8. Яка різниця між чистим доходом і прибутком ?
9. В чому суть економічного росту ?
10. Назвіть типи економічного росту підприємства ?
11. Що таке екстенсивний тип росту ?
12. Подайте найважливіші чинники екстенсивного типу росту.
13. Що таке інтенсивний тип економічного росту підприємства.
14. Що таке рівень інтенсифікації виробництва ?
15. Показники економії витрат ресурсів
16. Який зв’язок інтенсифікації і науково-технічного прогресу ?
17. Які показники економічної ефективності запровадження нової техніки ?
18. У чому суму суть затратної концепції інтенсифікації ?
19. У чому суть результативної концепції інтенсифікації ?
20. Що таке суспільний поділ праці ?
21. Що виражає розміщення виробництва ?
22. Який зв'язок між розміщенням виробництва і спеціалізацією ?
23. Який зв'язок між розміщенням виробництва і його концентрацією ?
24. Що таке територіальний поділ праці ?
25. Які показники характеризують ефективність розміщення виробництва ?
26. Що визначає специфіку спеціалізації підприємства ?
27. Що таке спеціалізація ?
28. Як визначається рівень спеціалізації ?
29. Що таке спеціалізоване підприємство ?
30. Види спеціалізації .
31. Що таке внутрігалузева спеціалізація ?
32. Які показники ефективності, концентрації виробництва ?
33. Що таке кооперація?
34. Які основні ознаки кооперативу?
35. Назвіть кооперативні принципи.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

ОСНОВНА

1. Базецька Г. І. Конспект лекцій з дисципліни «Фінанси підприємства» / Г. І. Базецька; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 125 с
2. Бойчик І. М. Економіка підприємства : навч. посіб. / І.М.Бойчик.– К. : Кондор-Видавництво, 2016. – 378 с.
3. Господарський кодекс України // Звід Кодексів і Законів України. – К. : Укр. агентство інформації та друку „Рада“, 2007. – С. 97 – 166.

4. Економіка підприємства / [Горбонос Ф. В., Черевко Г. В., Павленчик Н. Ф., Павленчик А.О.]. – К. : Знання, 2010. – 640 с.
5. Економічна енциклопедія : у 3 т. / редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К. : Вид. центр "Академія", 2000 – 2001.
6. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств : підручник / О.О. Непочатенко, Н.Ю. Мельничук. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 504 с.

ДОДАТКОВА

1. Башнянин Г. І. Ринкові економічні системи: проблеми становлення функціональної структуризації і типологізації / Башнянин Г. І., Копич І. М., Слюсарчик М. П. – Львів : ЛКА, 2001. – 212 с.
2. Березін О.В. Економіка підприємства : навч. посіб. / О.В. Березін, Л.М. Березіна, Н.В. Бутенко. — К. : Знання, 2009. – 390 с.
3. Бєлєвцев М. І. Інфраструктура товарного ринку / М. І. Бєлєвцев, Л. В. Шестопалова – К. : Центр навч. літ., 2005. – 416 с.
4. Гетьман О.О. Економіка підприємства : навчальний посібник / О.О.Гетьман, В.М.Шаповал. – 2-е вид. – К. : ЦУЛ, 2010. – 488 с.
5. Гринчуцький В.І. Економіка підприємства : Навчальний посібник / В.І.Гринчуцький, Е.Т.Карапетян, Б.В.Погріщук. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 304 с.
6. Донець Л.І. Основи підприємництва / Навчальний посібник. – К. : Центр навчальної літератури, 2011. – 320 с.
7. Економіка виробничого підприємства : навч. посіб. / за ред. Й.М.Петровича. – К. : Знання, 2010. – 490 с.
8. Економічна безпека : навч. посіб. / за ред. О.М.Джужі. – К. : ЦУЛ, 2010. – 368 с.
9. Економіка підприємства : структурно-логічний навч. посібник / за ред. С. Ф. Покропивного. – К. : КНЕУ, 2001. – 457 с.
10. Економічний словник / за ред. П. І. Багрія, С. І. Дорогунцова. – К. : Гол. ред. Української Радянської енциклопедії Академії наук Української РСР, 1973. – 623 с.
11. Мочерний С. В. Економічна теорія / Мочерний С. В. – К. : Вид. центр „Академія", 2003. – 656 с.
12. Современная украинская энциклопедия. Т. 12. – Х. : Кн. клуб „Клуб семейного досуга", 2005. – 416 с.
13. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності / В. М. Шейко, Н. Н. Кушнаренко. – К. : Знання, 2006. – 307 с.